

FREMTIDENS LANDMÆND

RUC

Indholdsfortegnelse:

Abstract	4
Kapitel 1: Indledning	5
1.1: Problemfelt	5
1.2: Problemformulering	7
1.3: Kalø Økologiske Landbrugsskole	8
1.4: Repræsentation af landbruget	9
Hvem repræsenterer landmændene?	9
Landbruget i medierne	10
Andre repræsentationer af landbruget	11
Kapitel 2: Teori	14
2.1. Menneskets domesticering af naturen	14
2.2: Natursyn og landbrugssyn	17
Tre miljømæssige hovedretninger	18
Økologisk bæredygtighed og principperne for økologisk jordbrug	20
Kapitel 3: Metode	23
3.1: Metodiske overvejelser	23
Interviewsituation og bearbejdning	23
Deltagende observation	25
Transskription	26
3.2: Analytisk tilgang	26
Brug af fortolkningskontekster	28
Kapitel 4: Analyse	29
4.1: Kalø Økologiske Landbrugsskole som institution	29
Kalø Økologiske Landbrugsskole online	29
4.1.2: Feltarbejde på Kalø Økologiske Landbrugsskole	32
Ankomst på Kalø Økologiske Landbrugsskole	32
Undervisning i svinets fordøjelsessystem	32
Italesættelse af det konventionelle landbrug	33
KØL-elever: Erfaring eller Morten Korch-glansbillede?	34
Opsummering af analyse del 1	35
4.2: Generationsskifte i landbruget	36
Pigen fra byen: En ny type elever på KØL	36
Generation Z: De digitale verdensborgere?	37
Et realistisk syn på fremtiden: Pak stoltheden væk	40
Behov for nytænkning og inddragelse af forbrugeren	41
Økonomisk bevidsthed og frihed	43
En mere klimabevidst og bæredygtig generation	45

Opsummering af analyse del 2	46
4.3: Kalø-studerendes landbrugssyn	47
Det konventionelle	47
Det kan blive for langhåret	49
Et biocentrisk natursyn, men med vægt på forretning?	50
Opsummering af analyse del 3	51
Kapitel 5: Diskussion	52
5.1: Er fremtiden økologisk?	52
5.2: Er fremtiden grøn eller mørk?	54
5.3: Er der et forandringspotentiale?	55
Kapitel 6: Konklusion	59
Kapitel 7: Perspektivering	60
Litteraturliste	61
Bøger	61
Artikler	62
Hjemmesider	63
Podcasts og dokumentarer	65

Abstract

This paper examines an alternative to the conventional Danish farming industry, from the perspective of the next generation of organic farmers from Kalø Økologiske Landbrugsskole (Kalø Organic Agriculture College). We found that the current state of affairs is liable for negatively contributing to the climate crisis, through excessive cultivation of the Danish land mass, and CO₂ and methane emissions emanating from the meat-industry, specifically, in pig production. Moreover, we found that the industry is economically unstable, caused by inflation and overreliance on growth and optimization, limiting the flexibility of Danish farmers and hindering conversion to sustainable land-use. As such, we proceeded on the base of necessity for a fundamental re-shaping and -thinking of the field of agriculture going forward and examined the understanding of the forthcoming landscape for young Danish farmers. To this end, we accounted for the environmental ethics in the normative view of nature, superseded from an anthropocentric worldview based on liberal values and domestication of nature – as seen through our inclusion of anthropologist Ghassan Hage. We then examined the principles of organic farming, and the accompanying ontology of ‘green ecology’, prevalent, in part, on Kalø Økologiske Landbrugsskole. To gather empiric data of the institution and its students, we went on a field excursion, where we overlooked two courses, in pig’s digestion and introduction to pig production, and interviewed two farming-students with tangible plans for the future. Both the institution and our two subjects, Adrian (A) and Viktor (V), showcased different schools of thought in regard to the future of agriculture and view of nature, but a definite wish for a disruption of the conventional Danish farming. *A* seemed to project an idealistic execution of the organic principles, but, in lingo with his future partner, *V*, took certain reservations with adhering to the economic ‘reality’ of running a business. In so, displaying both an ecological view of nature and sustainability, whilst reproducing anthropocentric liberal values as defined by Hage. Conclusively, we discussed the pros and cons of the different views of nature, the future of organic agriculture in Denmark and the potential of A and V’s participation in shifting the paradigm. Nonetheless, we find the necessity for a future shift in the view of nature, to accommodate a different approach to agriculture in regards to the climate crisis and sustainability.

Kapitel 1: Indledning

1.1: Problemfelt

“The ecological crisis is the single most important crisis that has ever faced humanity” (Hage, 2017: 9).

I den offentlige debat er fødevarer- og landbrugsindustrien under skarp kritik og diskussion. Især urbane og socialistiske nyhedskilder og forummer kritiserer, i forlængelse af den øgede diskussion om klimaforandringer og klimapolitik, kødindustrien for dens store udledning af drivhusgasser. Gennemgående i landbrugets problemstillinger ses den danske svineproduktion som mest presserende i kraft af det høje antal husdyr, negative indflydelse på klimakrisen, og de begrænsende økonomiske vilkår for grøn omstilling. Landbruget er en væsentlig faktor i Danmarks drivhusgasemission; ikke mindst fordi det står for 21 procent af Danmarks samlede udledning af CO₂, men, endnu mere presserende, da det udgør 90 procent af landets metanudledning (DCE, 2018). Størstedelen af klimabelastningen kommer fra metan- og lattergasudledningerne fra dyrenes fordøjelse, der, som drivhusgasser, udgør en betydelig større trussel for klimaet end CO₂-emissioner, samt fra opdyrkelse af dyrefoder, der fylder 82 procent af den dyrkede danske jord (Nørgaard & Lindqvist, 2017: 18-23). Det konventionelle landbrug står blandt andet til ansvar for disse udledninger, da, eksempelvis, den konventionelle svineproduktion udgør 99 procent af de cirka 13 millioner svin, der lever i Danmark i dag (DST, 2018). Det virker altså oplagt at gribe fundamentalt ind over for landbruget, og det synes selvindlysende, at en omlægning må være uundgåelig, hvis Danmark skal holde sig under den maksimale temperaturstigning på 1,5°-2° (Danmarks Naturfredningsforening, 2018). Dette opbrud virker dog besværligt og omsiggribende, da det konventionelle landbrug og dets talerør, som for eksempel erhvervsorganisationen Landbrug & Fødevarer, ikke italesætter eller bekræfter dette behov for ændring.

Hvad der ikke på samme måde er en del af den offentlige diskussion, er den økonomiske ustabilitet og nedadgående kurve i landbrugssektoren. Det danske konventionelle landbrug ville måske have større overskud til at imødekomme omlægning og bæredygtige

forbedringer, hvis de ikke skulle bedrive landbrug med høj lånegæld og usikker økonomisk fremtid. I 2015 oversteg produktionsomkostningerne landbrugssektorens indkomst og produktionsværdi (Nørgaard & Lindqvist, 2017: 16), og antallet af danske bedrifter er faldet fra 20.000 til bare 10.000 på 16 år - dertil er cirka 25 procent på randen af konkurs (Nielsen, 2016). Sektoren bliver set som den bærende rygrad af dansk økonomi og eksport - dette på trods af, at svineproduktionen kun udgør 3,9 procent af den danske vareeksport (DST, 2018) og årligt må koste den danske statskasse omkring 10 milliarder kroner i landbrugsstøtte for at afholde sektoren fra total konkurs (Nørgaard & Lindqvist, 2017: 16). Denne finansielle usikkerhed kalder igen, umiddelbart, på et fundamentalt indgreb i det konventionelle landbrug og burde medføre et bredt opråb om omlægning og gentænkning af en sektor, der fylder 63 procent af Danmarks landareal, og som har kontrol over størstedelen af den mad, vi indtager. Som Ghassan Hage formulerer det, er det, i lyset af klimakrisen, forgæves og kontraproduktivt at beskæftige sig med ting, der ikke hjælper til forebyggelse og grøn omstilling: "The crisis makes of the planet a sinking ship. It becomes futile and even obscurantist to study anything aboard the ship on its own, as if the ship is not sinking" (Hage, 2017: 9).

Vi vil, for at kunne afgrænse landbrugets brede felt og udfordringer, i projektrapporten arbejde ud fra klimakrisens udfordringer og samspillet med det danske samfunds økonomiske strukturer og forståelser. Vi vil gennemgående overveje og inddrage disse perspektiver i undersøgelsen af forskellige natursyn eller syn på landbruget samt i diskussionen af nye og alternative landbrugsmetoder. For at 'få ansigt' på den fremtidige generation af landmænd, har vi undersøgt, og foretaget feltstudie, på Kalø Økologiske Landbrugsskole (KØL), der, på baggrund af principper om økologisk landbrug, underviser elever med fokus på bæredygtighed og alternativer til det konventionelle landbrug. På skolen har vi mødt to studerende med klare idéer om deres egne konkrete roller i landbrugets omlægning og drift, og om problematikken i landbrugssektorens nuværende tilstand. I podcasten "1:2 Hvor er dansk landbrug på vej hen - Fremtidsdrømme" fra Aarstiderne, interviewes KØLs forstander Morten Erbs om KØL og undervisningsformen samt de studerende på skolen. Erbs italesætter blandt andet i podcasten, hvordan der er brug for forandring i den nuværende landbrugsudvikling, og at et generationsskifte kan være med til at reformere landbruget og gøre op med de traditioner, der udvikler landbruget i den forkerte retning:

“(…) vi bliver nødt til at gøre et eller andet for, at der sker en ændring i det landbrug, som vi uddanner til, altså der tror jeg ikke, at der er ret mange der er i tvivl om, at hvis vi fremskriver den udvikling, som landbruget har været igennem de sidste årtier, jamen så havner det forkerte steder. Vi skal ikke effektivisere og rationalisere os ud af al ting, altså vi skal ikke alle sammen lave slagtesvin, vi skal ikke alle sammen lave mælk, og vi skal ikke alle sammen gå efter de høje udbytter i hvede“ (Bilag 4: 4).

Ovenstående viser, hvordan Morten Erbs lægger vægt på, at KØL kan indgå i en forandring af det landbrug, der eksisterer på nuværende tidspunkt. Med dette citat indikeres det yderligere, hvordan KØL repræsenterer fremtidens landmænd, som kan blive vigtige aktører i den forandring, landbruget måske står over for.

Vi vil tage afsæt i, hvad vi, i projektgruppen, anser som en omfattende krise i det danske landbrug og undersøge denne nye generation af danske landmænd, deres møde og opbrud med det konventionelle landbrugs problemstillinger og deres positionering som muligt fremtidigt alternativ. Senere vil vi med udgangspunkt i vores interview med to elever fra Kalø Økologiske Landbrugsskole overveje, hvordan de forholder sig til landbruget som en del af naturen og hvilke værdier, der herunder lægger til grund for deres drømme om et landbrug i fremtiden.

1.2: Problemformulering

Hvordan oplever den nye generation af landmænd fra Kalø Økologiske Landbrugsskole det danske landbrugs udfordringer og muligheder, og hvorledes afspejler dette deres natursyn samt rolle i omstillingen til bæredygtigt landbrug?

1.3: Kalø Økologiske Landbrugsskole

I projektgruppen har vi valgt at tage udgangspunkt i Kalø Økologiske Landbrugsskole, som gennem projektet vil refereres til som KØL. Skolen er valgt både på baggrund af klimakrisens udfordringer og sektorens økonomiske tilstand, men også fordi, KØL repræsenterer den eneste økologiske landbrugsskole i Danmark, hvormed den muligvis taler sig ind i den presserende ændring, klimakrisen kalder på.

KØL blev dannet i en fusion mellem Kalø Landboskole og Den Økologiske Jordbrugsskole i 2003 med udgangspunkt i rødder med “gamle, danske og ædle traditioner for folkelig oplysning og politisk frigørelse” (Kalø3). Landbrugsuddannelsen er klassificeret som en ungdomsuddannelse, og som elev på landbrugsskolen har du mulighed for at bo på skolen (Kalø4). KØL bygger på de grundlæggende værdier; økologi, fællesskab, udvikling, troværdighed og kvalitet. Derudover skilter skolen med følgende: “vi kærer os om naturen, klimaet, energiforbruget, jordens beskaffenhed, fødevareproduktion og forarbejdning, dyrevelfærd og affald” (Kalø6). KØLs økologiske fokus eksemplificeres yderligere i en række punkter, som vil blive gengivet i nedenstående for at give en forståelse af, hvilke værdier skolen fremhæver i netop denne forbindelse:

- “Vi driver et økologisk unikt demonstrations skolelandbrug”
- “Vi sikrer en høj grad af selvforsyning”
- “Vi har altid 90-100 % økologiske produkter i vores køkken
- “Vores varekøb er foretaget under hensyntagen til bæredygtighed”
- “Al vores landbrugsfaglige undervisning tager udgangspunkt i de økologiske principper”
- “Vi deltager i den generelle debat i samfundet vedr. økologi og søger indflydelse” (ibid.).

I forberedelserne til feltarbejdet på KØL blev vi i projektgruppen opmærksomme på, at KØL har flere forskellige uddannelser, som synes at appellere til forskellige typer mennesker, der

muligvis ikke har samme ambitioner eller formål med netop at være elever på KØL. På den ene side ses de landbrugselever, der kommer direkte fra 9. klasse eller 10. klasse, og som ønsker at uddanne sig til økologiske landmænd. Disse elever bruger 3,5 år på at uddanne sig, hvoraf mere end to af årene foregår på deres respektive praktiksteder (Kalø7). Derudover kan eleverne, der kommer direkte fra 9. eller 10. klasse vælge at kombinere landmandsuddannelsen med en gymnasial uddannelse, en såkaldt EUX økologisk landmandsuddannelse, hvormed de bruger 4 år på KØL og mere end et halvt år mindre i praktik end de elever, der ikke vælger EUX (Kalø1). Endelig har KØL en uddannelse, der går under navnet 'Global Organic Farmer', hvis formål er at "skabe elever der på en bæredygtig og rentabel måde med internationalisering og globalisering for øje, kan gøre en forskel i de forandringsprocesser, der sker i landbrugsfaget i hele verden" (Kalø2). Uddannelsen appellerer altså til de elever, der gerne vil have et internationalt udsyn, men også til de elever, der finder bæredygtighed særlig vigtigt for deres uddannelse. KØL er dog blot én af de institutioner eller aktører, der er med til at repræsentere landbrugssektoren. Landbruget repræsenteres også af langt flere - både interne og eksterne - aktører, hvilket nedenstående afsnit vil opridse et billede af.

1.4: Repræsentation af landbruget

Afsnittet vil redegøre for den måde, hvorpå landbruget repræsenteres i det offentlige rum med udgangspunkt i en række nyhedsartikler fra 2018, som belyser det danske landbrug samt nogle af de diskurser, der aktuelt hersker om emnet i danske medier. Yderligere inddrages den videnskabelige artikel "Nutidige kulturelle repræsentationer af dansk landbrug" af Rasmus Blædel Larsen, cand. mag. i europæisk etnologi, fra 2017, for at kaste lys over, hvorledes landmanden og landbruget tidligere er blevet repræsenteret.

Hvem repræsenterer landmændene?

Landbruget er ofte repræsenteret i nyhederne; værende artikler, TV og radioindslag. Debatten om landbruget er ophedet, og den er ikke blevet mindre af regeringens klimaudspil, der blev offentliggjort i oktober måned 2018. Afsenderen til artikler om landbruget er dog sjældent

landmanden selv. Denne tendens beskrives i artiklen “Nutidige kulturelle repræsentationer af dansk landbrug” af Rasmus Blædel Larsen, cand. mag. i europæisk etnologi, hvori han skriver: “Landbruget i Danmark har de senere år opnået fornyet interesse i offentligheden. Men opmærksomheden fordeler sig primært i nogle ydre positioner (...) I det offentlige rum har vi ikke set meget til hverdagen og landbokulturen” (Larsen, 2017: 101).

Repræsentationen af landbruget i medierne har altså en tendens til at komme fra andre steder end netop landmændene selv samt tage afsæt i andre tematikker end netop landbokulturen, som den gjorde før i tiden, hvor landbruget og landmanden var i fokus. I dag er det snarere fødevaren og måltidet, der får opmærksomhed (ibid.: 102). Men hvem repræsenterer så landmændene?

I nyhedsartikler eller debatindlæg omhandlende landbruget er det ofte forskere, der udtaler sig om effekterne af det danske landbrug, økonomer, der gør sig kloge på landbrugets plads i import og eksport eller politikere, der taler enten for eller imod et erhverv, de måske aldrig har stiftet bekendtskab med i virkeligheden. Danskernes ide om landbruget bygger på alle disse forståelser, men som oftest ikke på en forståelse af, hvad der rent faktisk foregår i landbrugene og hvilke vilkår, landmændene må drive deres forretning under. Landmændenes stemmer bliver også ofte sammenført hos de større interesseorganisationer som Landbrug & Fødevarer, som bliver landbrugets talerør udadtil, hvilket uddybes senere i dette afsnit. Blædel Larsen beskriver yderligere, hvordan landmandens rolle er til diskussion i medierne, og at der hersker kontrasterende kulturelle repræsentationer. Landmændene i det moderne landbrug i dag har været ude af stand til at udvikle et kulturelt sprog med den konsekvens, at de har mistet deres stemme i den offentlige debat, og at landmanden som kulturelt symbol er blevet tvetydigt (ibid.: 104).

Landbruget i medierne

Landbruget er en stor del af den danske nationale identitet og er ofte til debat i mediebildet, men holdningerne til landbrugets og dets betydning for Danmark er vidt forskellige: Nogle mener, at landbruget er godt, som det er nu, og at danskerne bør være stolte over, hvad det danske landbrug har opnået. Hertil ligger forestillingen om Danmark som det stolte landbrugsland, hvor landbruget er afgørende for den nationale identitet, ‘danskhed’ samt

velfærdssamfundet (ibid.:103). I den anden grøft er der de, der giver udtryk for, at dele af det danske landbrug bør lukkes. Den danske nationalbankdirektør, Lars Rohde, fortæller, i LandbrugsAvisen i oktober 2018, at hvert tredje landbrug bør lukkes (Bilag 5). Dette stammer fra et økonomisk perspektiv, hvori økonomisk rentabilitet vægtes højt for den danske konkurrenceevne. Andre ytrer ud fra et økologisk perspektiv, hvordan landbruget må ændre sig; at det må følge med den grønne bølge. Nogle mener allerede, at dette er ved at ske. Gunnar Olesen, international rådgiver og cand. scient. pol. skriver i et debatindlæg i Kristeligt Dagblad i 2018: ”Der er tegn på, at et nyt landbrug og en ny landkultur så sagte kommer“ (Kristeligt Dagblad, 2018). Yderligere skriver Olesen: ”En kultur forbundet med folkelige bevægelser, danske sange og klassisk malerkunst synes på vej væk sammen med landkulturen til fordel for det internationale og multikulturelle, unge og kreative” (ibid.). Olesen italesætter et ønske om - eller forsøg på - at ændre landbrugets image i samfundet. Dette synes også præsent på Kalø Økologiske Landbrugsskole, hvilket vil blive inddraget senere i kapitlet om KØL online. Der er også stadig de få, der endnu prøver at holde fanen højt og kæmpe svinebøndernes kamp. Jørgen Volmer, redaktionschef på Fyens Stiftstidende, skriver blandt andet i oktober 2018: ”Vi har brug for grisekød. Både på middagsbordet herhjemme og i udlandet” (Bilag 6:2). Volmer italesætter den kernefortælling om Danmark, som landbruget - og herunder svineproduktionen - indgår i. Sætningen ”Vi har brug for grisekød” indikerer et behov, som ikke stemmer overens med virkeligheden, for har vi virkelig brug for grisekød - og i den mængde, det i dag produceres? Samtidig passer ”både på middagsbordet herhjemme og i udlandet” netop ind i fortællingen om Danmark som et foregangsland inden for blandt andet svineproduktion i og med, at vi, som det store globale samfund, har brug for grisekød, som vi, på det danske, nationale plan, kan levere.

Andre repræsentationer af landbruget

Det er ikke blot enkeltstående individer, der kæmper svinebøndernes kamp, det er også de større interesseorganisationer, som forsøger at påvirke debatten om landbruget. I efteråret 2018 lancerede Landbrug & Fødevarer en ny omdømmekampagne, ”Noget af det bedste i verden” (Landbrug & Fødevarer, 2018). Kampagnen kan ses som et forsøg på at vende det negative medie billede, landbruget er centrum for. Og hertil kan man fristes til at stille spørgsmålet: Hvor stammer dette negative billede fra? For er det måske netop landbrugets

større interesseorganisationer, der har bidraget til et forvrænget billede af landbruget, som landmændene end ikke kan genkende sig selv i? I kampagnen appelleres der til danskernes stolthed over dansk landbrug, og flotte billeder viser stolte landmænd stående i midten af danske marker med tekst som: "Vores landmænd- og kvinder leverer høj kvalitet, og Danmark er førende på miljø, dyrevelfærd og fødevarer sikkerhed. Det er kort sagt noget af det bedste i verden, og det kan vi godt tillade os at være stolte af" (ibid.). Derudover har kampagnen også et mere globalt sigte i kraft af inddragelsen af andre lande; Japan, Italien og USA, som bruges til at fortælle historien om et dansk landbrug, der også er populært i lande uden for de danske og europæiske grænser. Det er fortællingen om et "Lille land. Stor fødevarenation" (Landbrug & Fødevarer, 2018). Til et delegeretmøde, som Landbrug & Fødevarer for nyligt afholdte, uddelte den danske statsminister, Lars Løkke Rasmussen roser til det danske landbrug og udtrykte også denne såkaldte stolthed over erhvervet: "Dansk landbrug er blandt de mest klimavenlige i verden. Jeg er stolt af jer" (Bilag 7: 1).

En helt anden form for repræsentation af landbruget er underholdningsprogrammer, som portrætterer landmænd, som for eksempel søger kærlighed. Landmændene er blevet figur for tirsdag aftenes underholdning hjemme i de danske stuer, når mændene forsøger at finde kærligheden (TV2, 2018). Også programmet "Bonderøven", der vises på DR1, bidrager til en særlig repræsentation af både landmanden og landbruget (DR, 2018). Bonderøven reproducerer et romantiseret billede af landbruget og landmanden som det selvforsynende og frie individ, der kan brødføde sig selv og sin familie gennem opdyrkelse af naturen. Men er det at være landmand nu også så rosenrød en tilværelse, som Bonderøven får det til at ligne? Programmer som disse er med til at give et indblik i landmændenes hverdag, men de kan, som Rasmus Blædel Larsen påpeger, også være med til at reproducere stereotyper, som ikke nødvendigvis er positivt for 'landmanden' som symbol (Larsen, 2017: 108-109).

Landbruget i medierne er altså en tvetydig størrelse, der som oftest ikke er identificeret af landmændene selv, men snarere af eksperter, interesseorganisationer eller ligefrem underholdningsprogrammer, der har en særlig agenda og som oftest ikke selv har stået med fødderne solidt plantet i marken. Landmanden som et kulturelt symbol defineres altså ikke af landmændene selv, men af eksterne repræsentationer, der hver især bidrager til en utvetydig figur. Dette leder os til at spørge om, hvad landmanden selv - eller den fremtidige landmand -

har at sige om landbruget? Hvad ønsker fremtidens landmand for landbruget, og hvad er hans/hendes tanker om det landbrug, der eksisterer i dag? Med disse spørgsmål som afsæt, opstår et ønske om at undersøge den type landmænd, der uddannes på KØL, og med dette som springbræt arbejdes ud fra teorier om natursyn og miljøetik samt interviews og deltagende observationer på KØL, som skal gøre os klogere på fremtidens landmænd.

Kapitel 2: Teori

I tilgangen til feltet samt empirien indsamlet på KØL, vil der blive inddraget fire forskellige bærende teorier som optik til at forstå og diskutere den formulerede problemstilling. I forsøget på at forstå hvordan elever på KØL opfatter deres rolle som fremtidens landmænd, vil dette blive belyst med en redegørelse af de økologiske principper samt teori om miljøetik og natursyn for på den måde at nå ind til de værdier og tanker, der ligger til grund for ønsket om at blive landmænd. Dette vil blive sat op imod klimakrisen, hvorpå teorier om natursyn virker som et relevant bindeled. Teoretikere, der beskæftiger sig med natursyn, og som vil blive benyttet i opgaven, er alle kritikere af det *antropocentriske natursyn*; en etik, der kun tilskriver mennesket etisk betydning som argumentet for, at det vestlige natursyn i denne optik opfattes “naturfjendsk” (Madsen & Gjerris, 2001: 24-25). Opgaven vil tage udgangspunkt i henholdsvis: Bioetiker og forfatter, Mickey Gjerris, der argumenterer imod det antropocentriske og *det økocentriske* og herunder foreslår en mere *biocentrisk etik* (ibid.: 53), *den grønne økologi*, der mener vi bør se naturen gennem ideologiske briller og derved opnå en hensyntagen til den, *den mørke økologi*, repræsenteret ved Timothy Morton, som mener, vi bør se naturens brutalitet for at opnå den nødvendige indsigt i forhold til at tage hensyn til den (Flinker, 2015: 72-73) og til sidst vil det ved dr.theol og forfatter, Ole Jensen (2011), samt antropolog og forfatter, Ghassan Hage (2017), blive diskuteret og vurderet, hvorvidt natursynet, som kommer til udtryk i empirien, positionerer sig inden- eller udenfor det herskende natursyn, og herunder om elever på KØL vil kunne bidrage til en forandring i dansk landbrug. Med denne ontologi vil naturen blive opfattet og undersøgt som værende et subjektivt fænomen. Det kan virke oplagt at kritisere opgaven for primært at inddrage teori, der kritiserer det antropocentriske natursyn og som derfor kan give en mindre nuanceret kritik af det konventionelle landbrug.

2.1. Menneskets domesticering af naturen

En teoretiker, der beskæftiger sig med den måde, hvorpå mennesket anskuer naturen, er den libanesisk-australske akademiker samt underviser i antropologi på University of Melbourne, Ghassan Hage. Han skriver, som nævnt i problemfeltet, i “Is Racism an Environmental Threat?” fra 2017, at: “The ecological crisis is the single most important crisis that has ever

faced humanity” (Hage, 2017: 9). I dette ligger, at den økologiske krise er den vigtigste krise, der nogensinde har “faced humanity” og altså ikke en krise, ‘humanity faces’. I dette kan det tolkes, at krisen ikke er noget, som menneskeheden står over for, men snarere noget som er menneskeskabt og som herunder anser mennesket som fjenden. Yderligere beskriver Hage denne økologiske krise som påvirkende hele den sociale atmosfære, samt hvordan ethvert socialt fænomen kan relateres til miljøkrisen - hvorved dennes eksistensgrundlag samt relevans kommer til udtryk (ibid.).

Hage sammenkobler racisme med økologi og ligesætter disse: “One cannot be anti-racist without being an ecologist today, and vice versa” (ibid.). Hages mål her er at undersøge, hvorledes racisme forværrer klimakrisen med udgangspunkt i islamofobi, der, ifølge Hage, er tiltagende globalt (ibid.). Hage sammenligner denne tiltagende racisme med det menneskelige syn på naturen, herunder dyreverdenen. I sammenligningen, mellem muslimer værende som ulve for det vestlige samfund og jøder som slanger, italesætter Hage, hvorledes racisme og miljøkrisen er sammenlignelige størrelser (ibid.: 10), der begge opstår af den vestlige verdens kapitalisme. Hage konkluderer, at: “Racism is an environmental threat because it reinforces and reproduces the dominance of the basic social structures that are behind the generation of the environmental crisis - which are the structures behind its own generation (ibid.: 14). Hage beskriver, hvordan sammenligningen mellem disse størrelser ses mest relevant i det, han beskriver som “generalized domestication” (ibid.: 42), hvilket er gældende for både racisme og speciesisme. I dette begreb ligger en forestilling om en adskillelse af menneske og natur i en form for overlevelseshierarki, som er baseret på menneskelig dominans over samt tæmning af naturen (ibid.: 9). Med følgende citat beskrives den dominans, mennesket har tilegnet sig over levende dyr:

“Domestication can be said to exist when living animals are integrated as objects into the socio-economic organization of the human group, in the sense that, while living, those animals are objects of ownership, inheritance, exchange, trade etc.” (ibid.: 43).

Hage beskriver menneskelig dominans over andre levende “objects”, som bliver genstand for ejerskab, arv, udveksling samt handel blandt mennesker. På denne måde bliver mennesket herre over naturen, og en dualistisk tilgang, hvori mennesket og naturen er adskilte størrelser,

ses. Hage fremlægger forskellige teoretiske perspektiver på begrebet dualisme. Blandt andet beskrives dualistisk logik som noget, der er “formed from a necessity inherent in the dynamic and logic of domination between self and other, reason and nature” (ibid.: 53). Denne pointe er relevant for projektet i kraft af dualisme og en adskillelse af menneske og natur værende afgørende for det natursyn, vi undersøger. En anden relevant pointe for dette projekt er, at problemet beskrives som liggende i den måde hvorpå “western culture has treated the human/nature relation as a dualism” (ibid.). I opdelingen af mennesket versus naturen, opstår et forhold, hvori mennesket tilegner sig retten til at dominere naturen. Hage beskriver dette forhold som havende tilegnet sig monopol i den måde, hvorpå vi forstår liv på jorden samt menneskets eksistensgrundlag, hvilket også er grundlæggende for den måde, hvorpå vi forstår for eksempel landbrug. Dette forhold foreslås, i Hages bog, derfor opbrudt, hvormed de binære kategoriseringer af mennesket versus naturen brydes, og menneskets dominans over naturen de-legitimeres (ibid.). Dermed kan det siges, at hvis dette opbrud med dualismen, kultur og natur, må manifestere sig som en større økologisk bevidsthed, vil dette nødvendigvis betyde at modsætte sig kapitalismen, globaliseringen og en generel udviklingstanke produceret fra liberalistiske strukturer i den vestlige verden. Økologisk bevidsthed og handling virker i Hages tekst til at være ikke-forenelig med disse kapitalistiske strukturer, og derfor må økologen stille sig uden for disse strukturer og dermed udfordre dualismen mellem kultur og natur og måske praktisere et andet syn. “(...) one challenges dualism by challenging generalized domestication as a practice, not just by picking on the “thinking“ part“ (ibid.: 54).

Dette projekt søger ikke at undersøge miljøkrisen ud fra et race- eller postkoloniale perspektiv, som Hage gør. Snarere ønsker projektet at anvende Hages tanker om et dualistisk forhold, hvori natur og menneske (herunder kultur) er adskilte størrelser til at kaste syn på det natursyn, de fremtidige landmænd på KØL abonnerer på. Med udgangspunkt i teori fra Hage vil det ligeledes undersøges, hvorvidt interviewpersonernes udtalelser er udtryk for et brud med et liberalistisk eller kapitalistisk landbrugssyn.

2.2: Natursyn og landbrugssyn

I dette afsnit vil det blive belyst, hvordan miljøetiske teorier om natursyn bidrager til en forståelse af spørgsmål om, hvordan mennesket bør forholde sig til og forvalte den omgivende natur i en landbrugspraksis. En akademisk disciplin, der har taget stilling til dette spørgsmål, som et resultat af et større fokus på miljøproblemer siden 1960'erne, er miljøetikken (Madsen & Gjerris, 2001: 24). Miljøetikken beskæftiger sig grundlæggende med den økologiske krise i den vestlige verden; hvilket natursyn der ligger til grund for den såkaldte udnyttelse af naturen samt hvilke etiske argumenter, der abonneres på for en hensyntagen til naturen. I vores undersøgelse bruger vi også begrebet 'landbrugssyn', som et natursyn, der gælder og praktiseres i landbruget. Landbrugssynet kan dække over de kulturelle betydninger, der vedrører landbrug og landbrugsdrift, og hvordan landbrug tillægges samt tillægger betydning. Dette er altså temaer, som vi vil rejse senere i vores undersøgelse.

Stridspunktet inden for de forskellige miljøetiske naturopfattelser, som er nævnt i problemfeltet, kredser om spørgsmålet; hvilke entiteter i naturen vi må forstå og anerkende som værende etisk betydningsfulde. Entiteter som vi, som følge af vores etiske evner og dermed vores position som etiske agenter, bør handle etisk forsvarligt overfor (ibid.: 26). Spørgsmålet handler om, hvor vi sætter grænsen for, hvilke entiteter vi bør tillægge etisk betydning, og dermed, som nævnt, bør handle etisk forsvarligt over for. I næste afsnit vil vi belyse dette spørgsmål med tre miljøetiske hovedretninger, som hver især har forskellige forståelser og natursyn udledt heraf. I vores opgave benytter vi os af kernen af de miljøetiske spørgsmål med henblik på at undersøge, hvordan landmanden, personificeret i to interviewpersoner, bør forvalte og forholde sig til den natur, der omgiver ham - og herunder; for hvis skyld han bør gøre det.

Tre miljøetiske hovedretninger

I dette afsnit vil vi redegøre for tre hovedretninger inden for miljøetik; henholdsvis *økocentrisk*, *biocentrisk* og *antropocentrisk miljøetik* med eksempler fra begreberne, *grøn økologi* og *mørk økologi*. Dette med henblik på senere at analysere og diskutere, hvilken opfattelse de to interviewpersoner har angående den natur, de ønsker at beskæftige sig med i landbruget.

Adskillelsen mellem natur og kultur optegnes i det antropocentriske natursyn ved, at mennesker er de eneste kulturvæsener og som følge af deres oplevelse af identifikation mellem hinanden, opstår en etik, hvor mennesket ses som den eneste art af faktisk etisk betydning. Naturen har altså ikke betydning i sig selv, men i menneskets behov for sanselige oplevelser af natur, planter, dyr og landskaber, finder vi det antropocentriske incitamentet for at passe på naturen. Ifølge bioetiker, Mickey Gjerris, kan “de antropocentriske argumenter kan føre til en besindelse på, i hvor høj grad mennesket kan udnytte og destruere naturen” (ibid.: 34). Så længe vi ikke destruerer naturen, så den ikke kan bruges som føde og scene for sanselige oplevelser, er det inden for denne opfattelse forsvarligt at udnytte den med henblik på at bekomme mennesket og dets overlevelse. Der ligger samtidig en antropocentrisk undertone i ordet ‘landbrug’, som i den bogstavelige betydning antyder en udnyttelse af naturen. I forrige afsnit har vi set, at det, ifølge Hage, er denne antropocentriske, binære og dualistiske opdeling mellem kultur og natur, som han finder problematisk i den vestlige verden, hvorfor en rigtig økologisk bevidsthed kan siges at være ikke-forenelig med den dualisme, som Hage mener, præger den vestlige verden.

I *biocentrisk* miljøetik er grænsen trukket mellem liv og ikke-liv. Gjerris betegner liv og ikke-liv således: “et menneske (...) en rotte, en rødspætte (...) et træ og en tangplante er i live. En sten, en dal, en flod, en klippeformation og en bakketop er ikke i live” (ibid.: 45). Gjerris begrundet en hierarkisk biocentrisk etik, hvor der, inden for alt levende, opsættes et hierarki, hvorigennem nogle entiteter har mere betydning end andre. Hierarkiet går fra mennesker til dyr og til planter, som alle er levende, men som nødvendigvis må indgå i et hierarki efter hvilke entiteter, vi bør tage mest hensyn til - ud fra præmissen om, at mennesket i praksis ikke kan undgå at skade andre entiteter (ibid.: 47).

I en mere radikal udlægning af et miljøetisk ståsted finder vi en *egalitær økocentrisk* miljøetik, for eksempel *dybdeøkologien*, som fokuserer på en ubetinget lighed mellem alle entiteter, levende som ikke-levende, som ifølge denne miljøetik, bør tillægges etisk betydning (ibid.). Der er tale om et stort økosystem, som indeholder alt småt og stort såvel som kloden som helhed. Den økocentriske etik giver også den døde natur såsom bjerge, landskaber og floder, etisk værdi (ibid.: 14). Inden for den økocentriske forståelse finder vi ligeledes begreberne grøn og mørk økologi, som hver især bidrager med forskellige opfattelser af naturen og hvordan den fremstilles og konstrueres, når den møder realiteten om klimakrise. I artiklen “Økolitteratur og økokritik i en apokalyptisk verden” af Jens Kramer Flinker introduceres forfatteren bag begrebet mørk økologi, Timothy Morton. Morton kritiserer den “økokritik og økolitteratur, [der] sætter naturen op på en piedestal, da denne romantiske og dybdeøkologiske naturopfattelse valoriserer udadvendte og maskuline værdier såsom solen, vildniset, det holistiske og det sunde” (ibid.: 73). Morton mener, at dybdeøkologien og den grønne økologi ser naturen gennem ideologiske, normative og romantiske briller, hvilket er problematisk, da han mener, at vi kan opnå en større grad af økologisk bevidsthed ved i højere grad at se det negative og brutale. Morton argumenterer i en økocentrisk retning, da han med begrebet *the mesh* (ibid.) tilskriver alt, dødt såvel som levende, etisk betydning, da det hele er forbundet i ét stort netværk. Liv kan kun udfolde sig på bekostning af noget andet og her gør Morton, ligesom Hage, op med en problematisk antropocentrisk opfattelse af mennesket og kulturen som værende privilegeret, civiliseret og i centrum. Imens Morton taler om et ikke-harmonisk udgangspunkt for universet, taler dybdeøkologien og grøn økologi om et “sandt og harmonisk udgangspunkt” (ibid.). I bogen “På kant med klodens klima - om behovet for et ændret natursyn” er dr.theol og forfatter, Ole Jensen, ligesom Morton, optaget af at indse klimarealiteternes brutalitet og mener, at “Intet vil nogen sinde blive som før, selv med de største anstrengelser” (Jensen, 2011: 93). Jensen mener, vi bør gøre op med et herskende brutalt natursyn, og at den antropocentriske opdeling mellem menneske og natur bør vække et ansvar og en “forpligtende etisk indsigt [her]af” (ibid.: 160). I modsætning til dybdeøkologien, som vil have en drastisk reduktion af mennesker i verden, er Jensen mere positiv og håbeful, da han mener, at menneskets forståelsesevne netop er afgørende for at ændre natursynet (Jensen, 2011: 84-85).

De forskellige natursyn og miljøetiske holdninger kan hver især rejse nogle spørgsmål - for eksempel angående måden, hvorpå mennesket driver og har drevet landbrug på. I vores undersøgelse vil vi med udgangspunkt i vores teori, samt den viden, som er præsenteret i problemfeltet om den høje produktion og de præsente klimarealiteter forbundet med husdyrproduktion, undersøge, hvorvidt landbruget befinder sig i en situation, hvori det virker oplagt at genoverveje nogle spørgsmål af miljøetisk karakter, om hvilke entiteter i naturen, vi bør opfatte som værende etisk betydningsfulde. Vi vil senere belyse disse spørgsmål i analysen og diskussionen af vores empiri og spørgsmålet om, hvordan fremtidens landmand ser ud. Spørgsmålet er, om vores interviewpersoner, som eksempler på fremtidens landmænd, ønsker at bidrage til et landbrugssyn, som vækker en større hensyntagen til naturen og dermed bidrage til et initiativ mod en større økologisk bevidsthed angående klimaproblematikken. Teoretikerne Hage, Gjerris og Morton samt teori om grøn økologi argumenterer alle for en større økologisk bevidsthed og et opgør med en antropocentrisk adskillelse af kultur og natur. Gjerris foreslår for eksempel en biocentrisk etik: "Vælger man at fastholde en ontologisk funderet etik, der udgår fra det levende selv, så kan etikken opfattes som et krav om at vælge livsudfoldelsens side frem for livsødelæggelsens" (Madsen & Gjerris, 2001: 53). Kernen i denne opgave kredser om spørgsmålet; hvordan og hvilket natursyn kommer til udtryk hos de to interviewpersoner. Spørgsmålet er også, om det vil betyde et paradigmeskift, hvorigennem naturens entiteter i højere grad tillægges etisk betydning.

Økologisk bæredygtighed og principperne for økologisk jordbrug

Dette afsnit redegør for *økologisk bæredygtighed* og principperne for økologisk jordbrug som eleverne på KØL undervises i. Økologiens rolle i Danmark og i fremtiden vil senere blive diskuteret, hvormed dette afsnit yderligere fungerer som afsæt for samt forståelse af økologiens udvikling i dansk kontekst.

FNs Bundtland-rapport "Vor fælles fremtid" fra 1987 skulle sørge for en mere bæredygtig udvikling på globalt plan. Bundtland-rapporten definerede bæredygtighed som "retten til at udnytte klodens ressourcer uden at forringe kommende generationers muligheder for at gøre det samme" (Kristensen, 2017: 82). Denne definition tager et antropocentrisk standpunkt, da klodens ressourcer er til for mennesket og kan udnyttes så længe, fremtidige generationer har

mulighed for at gøre det samme. Økologisk bæredygtighed tager et økocentrisk standpunkt, hvori mennesket ikke er hierarkisk hævet over naturen eller stående uden for naturen, men er en del af den. IFOAM (International Federation for Organic Agriculture Movements) definerede i 1989 økologisk jordbrug: "I det økologiske jordbrug betragtes naturen således som en helhed med sin egen værdi, og mennesket har et moralsk ansvar for at drive jordbruget således, at kulturlandskabet udgør en positiv del af naturen" (ibid.: 83). Mennesket skal i det økologiske jordbrug tage etisk hensyn til naturen, ikke blot på baggrund af den nytteværdi, mennesket tillægger naturen, men ud fra det synspunkt, at naturen har en egenværdi (Nielsen, 2003: 35). Selvom mennesket indgår som del af naturen i det økologiske natursyn, da vi deler vilkår med naturen, adskiller mennesket sig alligevel sig fra naturen i det økologiske jordbrug, ifølge i IFOAMs definition, da mennesket har et moralsk ansvar og naturen har sin 'egen' værdi uafhængig af mennesket (Kristensen, 2017: 83). Det økologiske natursyn ser ikke naturen som objekt; produktionsmidler der skal give maksimalt udbytte, som det gør i det konventionelle jordbrug (Nielsen, 2003: 35), men i stedet som subjekt, hvilket stiller mennesket i en position med etisk ansvar overfor naturens væsner og vækster (Kristensen, 2017: 84).

De økologiske principper blev vedtaget på IFOAMs generalforsamling i 2005 (Meldgaard, 2017: 15). Principperne fungerer som etisk ramme og mål for den økologisk tankegang og jordbrug, der med baggrund i økologiens historie viser retningen for økologisk jordbrugs udvikling:

Principperne for økologisk jordbrug:

"Jordbrug er en af menneskehedens mest grundlæggende aktiviteter fordi alle folk har brug for daglig føde. Historie, kultur og fælles værdier er indlejret i jordbruget. Principperne gælder for jordbrug i bredeste forstand, herunder den måde hvorpå folk passer jord, vand, planter og dyr for at producere, forarbejde og distribuere fødevarer og andre varer. De vedrører den måde folk omgås levende landskaber, relaterer til hinanden og former fremtidige generationers arv." (Ifoam, 2018).

Sundhedsprincippet:

"Økologisk jordbrug bør opretholde og forbedre jordens, planternes, dyrenes, menneskenes og planetens sundhed som en udelelig enhed" (Meldgaard, 2017: 15).

Økologiprincippet:

“Økologisk jordbrug bør bygge på levende økologiske systemer og kredsløb, samarbejde med dem, efterligne dem og hjælpe med at bevare dem” (ibid.: 16).

Retfærdighedsprincippet:

“Økologisk jordbrug bør bygge på forhold der sikrer retfærdighed med hensyn til det fælles miljø og livsmuligheder. Retfærdighed er kendetegnet ved ret og rimelighed, respekt, fairness og ansvar for den fælles verden, både mellem folk og i deres forhold til andre levende væsner” (ibid.: 16).

Forsigtighedsprincippet:

“Økologisk jordbrug bør drives på en forsigtig og ansvarlig måde for at beskytte nuværende og fremtidige generationers sundhed og trivsel og tage vare på miljøet. Økologiske jordbrug er et levende og dynamisk system der reagerer på interne og eksterne krav og omstændigheder. De der driver økologisk jordbrug kan øge effektiviteten og forbedre produktiviteten, men dette bør ikke ske med fare for sundhed og trivsel. Derfor er der behov for at vurdere ny teknologi og affprøve eksisterende metoder på ny. På grund af vores ufuldstændige forståelse af økosystemer og jordbrug, skal der handles med forsigtighed og omhu” (ibid.).

KØL skriver på deres hjemmeside: “Al vores landbrugsfaglige undervisning tager udgangspunkt i de økologiske principper” (Kalø6). De fire principper ovenfor viser baggrunden og rammerne for fagligheden og de værdier, eleverne på KØL kan tilegne sig og er indlejret i på uddannelsen. Derudover danner principperne rammen om vores forståelse af det grundlag, vores interviewpersoner fra KØL blandt andet danner deres natursyn ud fra.

Kapitel 3: Metode

3.1: Metodiske overvejelser

Rapporten vil med udgangspunkt i et kvalitativt interview samt deltagende observation i to undervisningstimer på KØL søge at besvare den stillede problemformulering. De deltagende observationer udspiller sig i henholdsvis; en undervisningstime i svinets fordøjelsessystem med fem studerende fra Økologisk Landmand 1. hovedforløb (ØL) og en undervisningstime med 15 Global Organic Farming (GOF) elever. Interviewet består af en semi-struktureret samtale mellem to mandlige (ØL) elever på landbrugsskolen samt to forskere fra projektgruppen. Eleverne er henholdsvis 18 år og 25 år og optræder, efter aftale, ikke anonymiserede, men som A (Adrian) og V (Viktor) i transskriptionen. Adrian er fra Aarhus, og Viktor er fra Pandrup i Nordjylland, hvor han har sit eget landbrug med 300-400 slagtekyllinger, 120-130 slagteænder, to køer og på syv hektarer land. Interviewet har en varighed á 40 minutter og foregår i interviewpersonernes vante rammer på KØL. Interviewet er dokumenteret via en diktafon, hvorefter dette er bearbejdet gennem en transskription, som er blevet fordelt på gruppens fire medlemmer.

Interviewsituation og bearbejdning

Interviewet opfattes ud fra konstruktivismen, hvormed synet på subjektet “produceres lokalt i og gennem den sociale interviewpraksis.” (Brinkmann & Kvale, 2014: 202). Produktionen af viden er dermed betinget af den aktuelle interviewsituation, som opstod mellem de to elever og forskerne (ibid.). I kraft af det faktum, at interviewet foretages med to interviewpersoner på én gang, må der tages forbehold for, at interviewsituationen ligeledes er påvirket af dette. Herunder er der tanke på, at interviewpersonerne naturligt påvirker og understøtter hinanden i deres udtalelser, på samme måde som forskerne er med til at påvirke hinanden og interviewpersonerne - og som en samlet betegnelse; situationen. Interviewet er et produkt af deres subjektive holdninger fra et ensidigt perspektiv, som er personafhængigt gennem interviewsituationen og som derfor ikke vil kunne genskabes (ibid.: 226-228, 318).

Interviewet blev foretaget på KØL, hvor interviewpersonerne har deres daglige gang og tilmed er bosat under dele af deres uddannelse (herunder i skoleforløbene og ikke praktikperioderne). Dette var med til at skabe tryghed for interviewpersonerne, som havde hjemmebanefordelen. Dette faktum kan yderligere have påvirket interviewsituationen i og med, at interviewpersonerne befinder sig på landbrugsskolens grund og i dennes undervisningslokaler, hvormed de kan være påvirkede af Kaløs principper og værdier.

Interviewets længde på 40 minutter giver plads til, at interviewpersonerne har tid til at føle sig trygge i interviewsituationen samt præge den. Samtidig bevirker længden, at der opstår adskillige gentagelser i de pointer, interviewpersonerne fremlægger. Gentagelserne kan anses som pointer, der er essentielle for interviewpersonerne at nævne. Et eksempel på dette er, at det synes vigtigt for A at indskyde, hvordan det bæredygtige perspektiv er essentielt for ham i hans fremtidige landbrug. For eksempel indskyder han, da V taler om den nuværende svineproduktion, ordene “og bæredygtigt”, i forlængelse af V’s italesættelse af den økologiske produktion (Bilag 1: 11).

Interviewet bygger på en åben semi-struktureret samtale, som søger at åbne op for interviewpersonernes holdninger til både nutiden og fremtiden - inden for landbruget. Forskernes rolle var derfor at optræde som lyttende interviewere og åbne op for nye aspekter, bragt op af interviewpersonerne (Brinkmann & Kvale, 2014: 223). I kraft af interviewet værende semi-struktureret bygger dette på en foruddannet interviewguide udarbejdet i projektgruppen, som, baseret på brede, tematiske spørgsmål, er åben og ikke anses som en stringent rettesnor for interviewet, men snarere som en strukturerende funktion, der bruges ved nødvendighed (Se bilag 2 for interviewguide). Det er essentielt, at interviewpersonerne føler, at det er et åbent og trygt rum, hvori de kan ytre sig frit. I forlængelse af dette er det også interviewpersonerne, som giver lange svar på de korte spørgsmål, forskerne stiller (Brinkmann & Kvale, 2014.: 222). Ved uopklarede sætninger søges meningsafklaring gennem uddybende spørgsmål fra forskerne - for at sikre kvaliteten af interviewet (ibid.). Derudover stilles spørgsmål, som udfordrer interviewpersonernes grundholdninger: Der bliver for eksempel spurgt ind til emner som konventionelt landbrug, klima- og fødevarekrise samt mediernes dækning af landbruget, som kan være konflikterende elementer i interviewet, da de stiller spørgsmålstejn ved interviewpersonernes holdninger og erhverv.

Interviewpersonerne var oplagte og engagerede i interviewet, og at de brænder for deres fag, var tydeligt, hvilket gjorde dem til “gode interviewpersoner” - ud fra Brinkmann og Kvaales definition (ibid.: 223).

Deltagende observation

På KØL deltog gruppemedlemmerne i to undervisningsmoduler, en fælles frokost og generel interaktion med lærere og elever før og efter undervisningen samt under frokosten. Dette har dannet rammen om en metode, der kan beskrives ved det, som Kristiansen og Krogstrup i bogen “Deltagende Observation” kalder *ustruktureret observation i naturlige omgivelser med partiel deltagelse* (Kristiansen & Krogstrup, 1999: 57-58). I denne metode studeres individerne “(...) som subjekter, hvilket indebærer en fortolkning af det subjektive meningsunivers, som kun kan opnås gennem en forståelse indefra, hvilket vil sige, den kontekst subjekterne befinder sig i” (ibid.: 57). Vores deltagelse er partiel, da vi kun deltager i - og får kendskab til - nogle af de aktiviteter, som udspiller sig i det miljø, vi undersøger på KØL. Målet kan være at forstå individerne på deres præmisser og have en åben tilgang til, hvordan de opfatter og handler i den sociale situation, de befinder sig i (ibid.: 58). Kristiansen og Krogstrup skriver, at denne type feltarbejde kan resultere i en kompleks og kaotisk dataindsamling, hvilket også er noget, vi har oplevet i behandlingen af vores feltnoter (ibid.). Alle gruppens fire medlemmer har lavet feltnoter ukoordineret og uafhængigt af hinanden, hvilket både har understreget de vigtige pointer, dvs. de pointer, som flere af gruppens medlemmer fandt vigtige, men også givet en noget rodet empiriindsamling og talen i munden på hinanden.

Feltnoterne fra besøget på KØL bruges for at skabe nærvær i analysen og i den meningsfortolkning, der sker i analysen af selve interviewet og interviewsituationen.

Feltnoterne er samtidig med til at give et indblik i KØL som en institution samt projektgruppens oplevelse med at befinde sig på KØL. Lyriske deskriptioner fra feltarbejdet omkring interviewet bruges for at fremlægge situationen så fuldstændigt som muligt (ibid.: 284).

Transskription

Interviewet transskriberes ud fra, på forhånd aftalte instruktioner til transskriptionen, af projektgruppens fire medlemmer, fordelt ud på 10 minutters lydclip til hver. I kraft af dette er meningsanalysen allerede påbegyndt på dette stadie, idet interviewpersonerne forsyner lytningen samt transskriptionen med sproglige annotationer fra interviewsituationen (Brinkmann & Kvale, 2014: 239). Transskriptionen er ikke blot en deskriptiv handling, men indeholder også en fortolkningsproces, hvor den fysiske samtale fra KØL bliver kondenseret i en skreven tekst. Processen indebærer abstraktion på to niveauer; fra interviewpersonernes fysiske tilstedeværelse samt fra tonefald, intonationer og åndedræt, hvormed kropssprog, -holdning og gestus går tabt (ibid.: 236). Da vi i projektgruppen har valgt at fokusere på holdninger, kigger vi på det talte sprog, hvormed kropssprog, lyde og fyldord som “øh” er udeladt i transskriptionen. Den konstruktivistiske tilgang implicerer, at konstruktion og tolkning også finder sted i selve transskriptionen og ikke er begrænset til interviewsituationen eller den efterfølgende analyse.

Idet transskriptionerne er foretaget af fire forskere, blev der foretaget en test, hvor alle fire gruppemedlemmer transskriberede samme passage for at blive enige om transskriptionsstil og test af reliabiliteten (ibid.: 243, 318). Visse passager i interviewet blev herudover ved tvivlsspørgsmål afspillet højt for alle gruppemedlemmer gentagne gange, hvorefter passagen blev diskuteret og nedskrevet. Der er ingen form for sand, objektiv transformation fra mundtlig til skriftlig form, og i transskriptionen var fokus derfor ikke at finde en endegyldig sandhed, men snarere søge at få meningen frem (ibid.: 246).

3.2: Analytisk tilgang

Analysen bygger på et ønske om at fokusere på mening ud fra en induktiv, hermeneutisk tilgang i kraft af de deltagende observationer på KØL samt interviewet med de to elever, hvilket betyder, at vi “observerer en række tilfælde for at sige noget om den givne klasse af tilfælde” (ibid.: 258). Dette uden at lede eksplicit efter “den egentlige mening”, men snarere søge “udfoldelse, differentiering og berigelse af det subjektive” (ibid.: 282). Analysen bygger

på en interrelationel opfattelse, “hvor mening konstrueres og rekonstrueres” gennem samtalen i interviewet (ibid.).

Analysen foretages ud fra tre metodiske principper: 1) meningskodning, 2) meningskondensering og 3) meningsfortolkning (ibid.: 258-259). Analysen bygger på en meningskodning, hvori vi vurderer transskriptionen ud fra fire forudbestemte temaer, som opstilles efter transskriptionsprocessen. Med udgangspunkt i temaerne; Kalø som institution, generationsskifte og natursyn foretages en begrebsstyret kodning af transskriptionen, hvori sætningerne markeres i forskellige farver med formålet at kategorisere efter temaer (ibid.: 262-263). Herudover fremgår temaet klimakrise som fremtrædende, og i analysen inkorporeres det i de tre bærende temaer som en gennemgående ‘grøn’ tråd. Kodningen foretages af gruppens fire medlemmer, som hver markerer temaerne i transskriptionen, hvorefter de pågældende markeringer diskuteres og analyseres i trin to, meningskondensering. Meningskodning og -kondensering har den konsekvens, at interviewet reduceres til få temaer, som analysen foretages ud fra. Temaerne bliver hermed udtryk for noget, som kan forklares og som senere bliver genstand for en diskussion og konklusionen - disse bliver fundamentet for projektrapporten (ibid.). I meningsfortolkningen sammenfattes disse fragmenterede enheder, hvormed det oprindelige interview tilføjes endnu et lag, som giver mulighed for en dybere forståelse af interviewet (ibid.: 267). I meningsfortolkningen ses der, ud over det sagte, på strukturer og magtrelationer, som analyseres ud fra den tematiske opdeling. Fortolkningen er dermed også det princip i den analytiske tilgang, som bidrager med fornyelse og kreativitet i analysen og dermed rækker ud over det umiddelbart givne (ibid.: 275). I denne er der åbenhed over for en flerhed af fortolkning, som legitimeres gennem den subjektive metodiske tilgang (ibid.: 276). Heri ligger også en enighed om, at fortolkerne ikke kan skabe konsensus i tolkningen - på trods af testning af transskription samt kodning. At flere fortolkere analyserer empirien ses her ikke som problematisk men snarere som en fordel, idet flere fortolkere konstruerer forskellige meninger, hvilket kan udgøre en frugtbar og stærk interviewmetode (ibid.: 282).

Brug af fortolkningskontekster

I projektrapporten bruges fortolkningskontekster som lag, vi tillægger analysen. Med lagene behandler vi empirien ud fra følgende tre kontekster; selvforståelse, kritisk commonsense-forståelse og teoretisk forståelse (ibid.: 279-280). Under selvforståelse forstås, at empirien tolkes ud fra gruppens selvforståelse og dennes opfattelse af, hvad interviewpersonernes udsagn betyder (ibid.). Her beskæftiger vi os altså med det sagte, og hvad vi i gruppen forstår ud fra empirien. Derudover tolkes empirien ud fra en kritisk commonsense-forståelse som rækker længere end selvforståelsen (ibid.). Her henvises til den bredere forståelsesramme, som gør sig gældende i det danske samfund - herunder inden for landbruget: Det værende for eksempel konkret fakta om det danske landbrug fra litteratur om emnet eller de offentlige diskurser angående landbruget, som diskuteres i forlængelse af mediernes omtale af landbruget. Derudover kigger vi også på erhvervsorganisationen, Landbrug & Fødevarers repræsentation af landbruget i form af organisationens nyeste omdømmekampagne fra oktober 2018. I den tredje kontekst fokuseres der på en teoretisk forståelse, hvori empirien sættes i en større teoretisk ramme, som ikke kan høre under en "commonsense forståelse" (ibid.). I analysen af interviewet med de to landbrugselever og den senere diskussion pålægges teoretiske perspektiver på natursyn og landbrugssyn for eksempel som rammesættende for de holdninger, eleverne giver udtryk for. Fortolkningskonteksterne er i denne projektrapport ikke adskilte størrelser, men smelter i stedet sammen og danner rammen for både analyse og diskussion, hvori de aktivt bruges i en analytisk rammesætning (ibid.: 281).

Kapitel 4: Analyse

Ud fra ovenstående teori og metode inddeles analysen, som tidligere nævnt, i tre bærende overskrifter; Kalø Økologiske Landbrugsskole som institution, generationsskifte og natursyn. Gennemgående inddrages perspektiver på klimakrisen, da denne tematik ses bærende for projektet samt de tematikker, interviewpersonerne kredser om.

4.1: Kalø Økologiske Landbrugsskole som institution

I dette afsnit vil vi undersøge, hvordan KØL positionerer sig som økologisk landbrugsskole ved at analysere, hvordan KØL på de sociale medier fremstiller skolen og eleverne, der kan blive fremtidens landmænd. Feltarbejdet, vi foretog på KØL, inddrages for at belyse, hvilket natursyn og landbrugssyn der kommer til udtryk på KØL og i undervisningen på uddannelsen Økologisk Landmand 1. hovedforløb og Global Organic Farming-undervisningen.

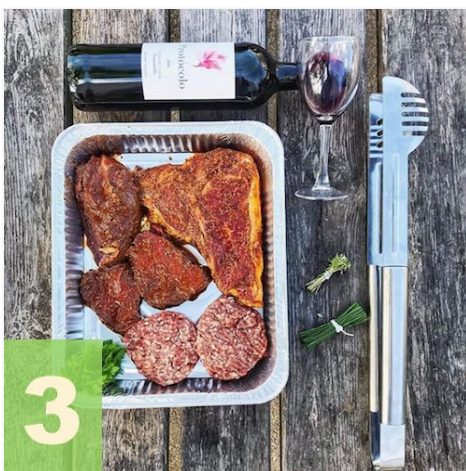
Kalø Økologiske Landbrugsskole online

Inden vi tog turen fra København til Kalø, orienterede vi os på internettet og de sociale medier for at få en indsigt i KØL. På KØLs hjemmeside beskrives, hvad KØL er og står for, og hvad man som ny studerende kan forvente, når man starter på skolen. På KØLs hjemmeside under "Værdier", beskrives de værdier og værdisæt, der er skolens udgangspunkt og mål, og hvordan disse værdier søges efterlevet på et personligt og kollektivt plan - både på KØL og uden for KØL. Inden for kategorierne "økologi, fællesskab, udvikling, troværdighed og kvalitet" (Kalø6) beskrives der på hjemmesiden både en generel forståelse af værdierne og konkret tilgange til, hvordan værdierne udføres og udleveres af KØL og de studerende. Beskrivelserne indeholder KØLs holdninger og kan ses som en ramme med forpligtelser, der sikrer KØL en økologisk retning og udvikling, fællesskab samt global samfundsdeltagelse og udbredelse af deres økologiske virke.

KØL har per. dags dato en Facebookside med 3.778 følgere (Facebook, 2018) og en Instagramprofil med 1.054 følgere (Instagram1), hvor der jævnligt laves opslag med skolens aktiviteter og arrangementer samt undervisningsaktiviteter på skolen og andre steder af verden. Disse medier giver KØL deres egen stemme, der når ud til deres flere tusinde følgere,

som taler i et sprog og gennem et medium, de fleste unge mennesker er bekendt med og kan relatere til. På KØLs Instagram benyttes hashtags, og med nøgleord med pondus signaleres KØLs identitet og er herigennem med til at stemple deres virke som en moderne landbrugsskole med økologiske principper og værdier. Hashtaggene “#økolovers”, “#holistic”, “#dyrevelfærd”, “#animallove”, “#livetsomgris”, “#cuteness overload”, “#vegan” og “#natureinhands” (Instagram1) indikerer det tætte forhold til naturen og en forgæbelse over for dyrene. Med hashtaggene synes en romantisering af naturen og landbrugs elevernes forhold til denne at forekomme: Ved #natureinhands lægges vægt på en nærhed med naturen, mens #animallove og #cutenessoverload samt #dyrevelfærd indikerer en forpligtelse over for dyret og den måde, eleverne behandler dyrene på. Yderligere er for eksempel #vegan med til at indikere, at KØL repræsenterer noget andet end blot kødindustrien, hvor også veganere vælger at uddanne sig. Dette sås også under frokosten, som vi i projektgruppen deltog i, da der blev serveret både vegetarisk og vegansk mad, som stod separeret fra den resterende mad (Bilag 3: 11). Yderligere ses hashtags som “#globalorganicfarmer”, “#landbrugslivet”, “#fællesskab” og “#fremtidens landmænd” (Instagram1), som er med til at skabe fortællingen om, hvad KØL er, og hvordan det er at være elev på skolen.

På KØLs sociale medier fremstiller skolen sit virke og identitet med billeder af studielivet på KØL i tæt kontakt med husdyr og jord mellem neglene. Billederne viser fysisk og nærværende kontakt med dyr og planter, som det eksempelvis ses på nedenstående billeder, 1 og 2. Dyr og planter på skolen bliver dækket på KØLs Instagram ligeså meget som eleverne, og på flere af billederne er det dem, der er i centrum, som for eksempel set på billede 4. I billedbeskrivelsen bliver dyrene skrevet ind i KØLs historie med fortællinger, der antropomorfiserer dyrene; dette gøres for eksempel med teksten “nye studerende i grisestien” (Instagram2), på et billede hvor der er tre små pattegrise, men ingen studerende. En anden billedbeskrivelse “det er ikke kun os, undervisere, som er glad for de nye elever, der er startet i mandags 🐷🐷” (Instagram3) giver pattegrisene en stemme og inkluderer dem i det sociale hierarki. En økologisk T-bone steak til grillen, fra KØLs gårdbutik, viser dog også, at landbruget på KØL er en produktion, hvor dyrene går fra at være socialt deltagende subjekter til at være døde objekter som fødevarer, som det ses på billede 3.

Det er ikke kun kontakten mellem jord, planter, dyr og landmand på KØL, der afbildes. Moderne landbrugsmaskiner i marken og MacBooks til matematikundervisningen indgår og fremhæves også som en naturlig del af den symbiose, der udgør økologisk landbrugsproduktion på KØL og det at være økologisk landmandsstuderende, hvilket også indikeres af ovenstående billede 2. KØL ønsker at udvise, at skolen er innovativ. KØL er for eksempel både kosmopolitiske med Global Organic Farming studieture i Tanzania, hvor de studerende henter ny viden fra og til landbruget og lokalt fokuseret med besøg på et rensningsanlæg i Egå, hvor de undersøger ressourceudnyttelse ved at cirkulere næringsstoffer fra byen til landbruget.

4.1.2: Feltarbejde på Kalø Økologiske Landbrugsskole

I dette afsnit vil der blive analyseret på baggrund af vores oplevelse af KØL og undervisningen på KØL ved inddragelse af forskernes feltnoter. Analysen vil indeholde, hvorledes skolen og eleverne italesatte og positionerede det økologiske landbrug og den økologiske landmand gennem undervisningsindholdet. Vi har analyseret deres positioneringer ved at undersøge deres natursyn, der blev konstitueret af holdninger om det konventionelle landbrug og i grupperingen af de to hold 'Økologisk landmand' (ØL) og 'Global Organic Farming' (GOF).

Ankomst på Kalø Økologiske Landbrugsskole

Efter at have kørt i den hektiske morgentrafik i Aarhus og gennem landskabet i Kalø, parkerede vi bilen og trådte ud på grusparkeringspladsen på KØL, der var omgivet af træer. I vores feltnoter beskrives ankomsten: "At træde ud af bilen på Kalø får en eller anden ro til at sænke sig i kroppen. Luften er kold, men frisk. Solen varmer stadig ansigtet og får vintertrætheden til at forsvinde. Der er ingen larm eller støj fra biler, kun fra fuglene, der leger rundt i træerne, og stemningen er øjeblikkeligt god. Måske er det placebo, eller måske gør naturen bare det ved én?" (Bilag 3: 7). Vores sanser blev med det samme rettet mod naturens mangfoldighed, der var i spil allerede fra morgenstunden. Inde i skolens foyer lugtede der af køer, og kostalden var sågar integreret i undervisningsbygningen med udsyn til køerne fra klasselokalet. Naturen var trængt ind i bygningen og slæbt med ind af de studerende, der havde smidt de mudrede sko og støvler foran klasselokalet (ibid.: 8).

Undervisning i svinets fordøjelsessystem

Den første svineundervisning, vi deltog i, var på Økologisk Landmand uddannelsen på 1. hovedforløb - i undervisning om svinets fordøjelsessystem og fysiologi. Allerede fra start var der fokus på økosystemer: "Florence [underviseren] snakker om mikroorganismerne som et økosystem, flere dele der indgår i en helhed" (ibid.: 1). Økosystemet er altså ikke bare noget der er 'derude i naturen', det er også inde i grisen, og den del af økosystemet har direkte

indflydelse på produktionen (ibid.: 1). Foderet er et eksempel på, hvordan landmanden med en mindre justering og prioritering af foder, kan have stor indflydelse på grisens indre økosystem og hele jordens økosystem: “Florence: man vil gerne bruge så lidt foder som muligt pga. miljøet (...) Elev: bakker op med, at man med den rette foder kan undgå diarre og dermed medicinering” (ibid.: 3). Dette viser elevernes økologiske standpunkt i og med, at de taler for løsninger, hvor medicinering undgås. I undervisningen igangsatte eleverne spontant en øvelse, hvor de udviste bevidsthed om ligheden mellem grisens anatomi og menneskets anatomi: “Florence spørger, hvad lymfer er. Eleverne viser på egen krop, hvad det er/hvor de sidder” (ibid.: 2). Undervisningen afspejler det økologiske sundhedsprincip og det faktum, at eleverne besidder en faglig viden, der sætter lighedstegn mellem to arters fysiologi og anatomi. Denne viden kan være med til at vise og øge bevidstheden om, at forskellen mellem menneske og svin ikke er så stor. I undervisningen opstod et biocentrisk perspektiv ved, at underviseren “sammenligner grisen med fotosyntese, måden at omdanne sukker på til struktur” (ibid.: 1), hvor der lægges vægt på fotosyntesen som udgangspunkt for levende entiteter. Gennemgående for svineundervisningen, både ØL og GOF, er produktionen udgangspunktet for den viden, der formidles. For eksempel er gennemgangen af grisens livscyklus lige så meget en gennemgang af grisens produktionscyklus, hvor landmanden for eksempel intervenserer for at “streamline” søernes farrecyklus (ibid.: 5).

Italesættelse af det konventionelle landbrug

I undervisningen på KØL tages der flere gange afstand fra det konventionelle svineproduktions procedurer ved, at underviser og elever griner af de erfaringer eller fakta, der bringes op i undervisningen. “De [eleverne] nævner, hvordan et besøg på en konventionel svineproduktion overholder kravene om grovfoder, men griner lidt over, at svinene ikke havde adgang til foderet eller kan få fat i det” (ibid.: 1). Under en videofremvisning stillede en af eleverne spørgsmålet: ““hvorfor de dog ikke bare giver svinene mere plads, så de ikke bider hinanden i halerne”. Florence smiler, og der opstår lidt uro i klassen. Florence signalerer med hånden, at det kræver penge, mens hun smiler videre” (ibid.: 9). Spørgsmålet fra eleven kan virke banalt og naivt, men det kan også være en fornuftig og logisk undren. I forbindelse med brugen af trykninger reagerer en elev og udtrykker “fucking conventional farmers” (ibid.: 7). Her ses det, hvordan eleverne på GOF stiller sig kritiske over for de

metoder, der anses som gængse inden for det konventionelle landbrug. En anden elev spørger ind til tryneringe: “Florence forklarer, hvorfor og hvordan det er en balance mellem produktion, jordbrug og dyrevelfærd [for at undgå ‘sort jord’]. Florence siger også, at skolen burde flytte deres grise mere rundt på jorden eller give dem en trynering” (ibid.: 5). Dette indikerer, hvordan underviseren efterrationaliserer og viser kritik over for KØLs egne metoder. Denne udtalelse viser yderligere det dilemma, en økologisk landmand befinder sig i, og at det økologiske ideal stadig ligger under for prioriteringer mellem, hvad der realistisk for at drive et økologisk landbrug.

KØL-elever: Erfaring eller Morten Korch-glansbillede?

På KØL foretog vi deltagende observationer i den nyligt startede GOF-klasse, hvor der er elever fra både Colombia, Spanien, Tyskland, Frankrig og Danmark (Bilag 3: 9). Eleverne synes ældre end eleverne fra ØL, som vi også deltog i en undervisningstime med. Derudover var der mere diversitet blandt eleverne - og deres påklædning - som i højere grad end ØL-elevernes, synes at “være præget af farverige bukser, dreadlocks og lange, tykke strikstrømper” (ibid.). Eleverne fra GOF passede på flere punkter ind i den stereotype forestilling om en ‘øko-hippie’ eller på ‘pigen-fra-byen’-tendensen, der ønsker at leve en mere bæredygtig og klimavenlig tilværelse væk fra byens tempo.

De to ØL-elever, vi interviewede, Adrian (A) og Viktor (V) gav også udtryk for, at der er forskel på de elever, der går på GOF og dem fra ØL. V understreger blandt andet, hvordan dem fra GOF ofte kommer fra byerne, og derfor “ikke rigtig har været vant til landbrug” (Bilag 1: 13), hvilket A supplerer med “de kommer lidt med sådan en Morten Korch forestilling, om at man kan have en malkeko og en so, og så gå og hygge sig lidt” (ibid.). Både A og V giver her udtryk for en form for kløft mellem GOF’s forestilling om, hvad landbrug er, og hvad A og V mener, landbrug i realiteten er. V fortsætter yderligere: “De har lidt en vrangforestilling, så når de først kommer ud i landbruget første gang og ser en kalv få brændt hornene af eller.. ser en kalv blive kastreret, så begynder de at græde” (ibid.). V italesætter her, hvordan GOF-eleverne, i kraft af deres mangel på erfaring med landbruget inden starten på KØL, bliver overraskede, når de konfronteres med det landbrug, som er virkeligheden for i hvert fald V - i kraft af hans eget landbrug. Yderligere ses det, hvordan V

har en fornemmelse af, at GOF-eleverne muligvis går med en drøm, som tv-programmer som Bonderøven, som tidligere nævnt, eller andre repræsentationer af landbruget, kan have skabt hos GOF-eleverne. Dette indikerer, at der måske også er en kløft imellem de to typer elever, der findes på KØL, hvor den ene side kan ses som de, der har tidligere erfaring med landbruget og en klar idé om de realiteter, der venter dem efter uddannelsen og på den anden side, GOF-eleverne fra byen, der har en romantisk forestilling om, hvad landbruget er - og som derfor risikerer at blive overraskede og måske ligefrem skuffede eller skræmte, når de møder landbruget gennem praktikperioden på KØL. Denne tendens lagde vi i projektgruppen også mærke til i undervisningstimen med GOF-eleverne, hvor eleverne under timen bliver præsenteret for en video med smågrise, der løber rundt på en mark og sover i en varm bunke i høet, som udløser, at to af de kvindelige studerende udbryder "They are so cute!" (ibid.), hvilket på sin vis bekræfter det Morten Korch-glansbillede, som A og V italesætter.

Opsummering af analyse del 1

I vores undersøgelse af KØLs online identitet og profil, mødte vi deres gendrivelse af KØLs økologiske principper og udtryk for forgæbelse i husdyr og landbrugsidentitet. I vores feltarbejde på KØL så vi, at elevernes forståelse om økologi og økosystemer startede inde i grisens fordøjelsessystem i undervisningen, og hvordan man som landmand gennem valg af foder har indflydelse på grisens sundhed og landbrugets omgivende miljø. Altså så vi, at KØL både online og i virkeligheden dyrkede de økologiske principper. De økologiske værdier kom også til udtryk gennem elevernes holdninger til det konventionelle, som de stillede sig i opposition til. Yderligere så vi, hvordan der er forskel på de uddannelser, KØL har - herunder GOF og ØL - samt den type elev, der vælger henholdsvis GOF eller ØL. Den nye generation af landmænd på KØL er derfor ikke en ensidig størrelse men fremtidige agenter, der (ud)dannes på skolen gennem undervisningen og i den sociale kontekst i og omkring skolen.

4.2: Generationsskifte i landbruget

Interviewpersonerne, A og V, tilhører det, vi i projektgruppen har valgt at betegne som del af den nye generation af landmænd. A og V kan ses som et udtryk for et generationsskifte inden for landbruget, hvilket vil blive belyst ud fra en række overskrifter i nedenstående afsnit. I afsnittet inddrages podcasten, “1:2 Hvor er dansk landbrug på vej hen - Fremtidsdrømme”, fra Årstiderne, hvor blandt andet forstander på Kalø Økologisk Landbrugsskole, Morten Erbs, interviewes.

Pigen fra byen: En ny type elever på KØL

A og V anses blandt andet som fremtidens landmænd i kraft af deres nuværende uddannelse på KØL, som kategoriserer dem som kommende landmænd. A er opvokset i Aarhus, mens V er fra et hjem på landet i Nordjylland. At A er fra Aarhus, men har forladt byen til fordel for livet som elev på KØL, er en tendens forstanderen på KØL, Morten Erbs, i podcasten fra Årstiderne, bekræfter: “vi kan se en større andel af de elever, vi tiltrækker, som faktisk kommer fra byerne af. Uden at have en baggrund fra landet af og uden overhovedet at have en baggrund for landbruget af” (Bilag 4: 3). A er et eksempel på tendensen og bekræfter det, som Erbs beskriver som “pigen fra byen” (ibid.: 4), som også indikerer generationsskiftet. Erbs beskriver, hvordan denne tendens er positiv for KØL som institution, idet denne nye type elever har “en anden målsætning med at starte på uddannelsen, fordi de kommer med en anden baggrund, en anden tilgang til det” (ibid.). Hverken A eller V kan betegnes som ‘landmandssønner’, som Morten Erbs i podcasten beskriver som den tidligere tendens på KØL. Dette anser Erbs som positivt, idet det har “været en lille smule problematisk”, at der “har været en del indoktrinering” fra de tidligere generationer af landmænd til de næste (ibid.).

Den nye tendens med kvinder og mænd fra byen uden baggrund i landbruget der vælger at starte på KØL, kan også være et udtryk for det øgede fokus på klimakrisen og dens indflydelse på unge. Under besøget mødte vi i projektgruppen også denne bekymring under skolens fælles frokost, hvor en ung studerende rejste sig med en meddelelse om en fælles

udflugt til Aarhus for at deltage i klimaaktivisme og demonstration med aktivistgruppen “Extinction Rebellion”. Eleven meddelte, at: “On Saturday there is a climate motivation in Aarhus in relation to COP24 and it would be nice if you would be there. We are a big group going there and we are going to make banners and stuff” (Bilag 3: 12). Bekymring for klimaet - eller måske snarere en øget opmærksomhed omkring dette - kan altså også være en del af forklaringen på, hvorfor mænd og kvinder fra byen uden baggrund i landbruget, søger mod KØL. Yderligere er der mulighed for, at disse mænd og kvinder medbringer et ønske om en forandring - klimamæssigt - og måske endda en form for aktivisme, som eleven med meddelelsen om klimademonstrationen opfordrede til. Klimakampens dagsorden udbredtes altså i en ny kontekst blandt landbrugsskolens elever. Et andet punkt, man kunne forestille sig, at denne nye type elever ville kunne påvirke, er nutidens variation af produktioner. Man kunne forestille sig, at klimaaktivistiske mænd og kvinder fra byen ville være mere interesserede i at opstarte en form for planteproduktion frem for husdyrproduktion, som har været den hyppigste tendens i landbruget, set ved de 82 procent af det danske landareal der bliver brugt til dyrkelse af husdyrfoder (Nørgaard & Lindqvist, 2017: 18). Erbs peger selv på dette som en del af det interessante ved den nye type elever og generation af landmænd: “Vi er jo et land af mælkeproducenter og svineproducenter, ikke? Og der hvor det begynder at blive interessant i forhold til de nye, der kommer ind, det er, at de ikke er voldsomt interesserede i de der store produktioner” (Bilag 3: 7). Erbs anser udviklingen som positivt, hvilket han begrundet med: “de vil gerne ind og lave noget, der er mere niche og lidt mere varieret produktionsmæssigt. Og det synes jeg, er en enorm positiv udvikling” (ibid.).

Generation Z: De digitale verdensborgere?

A og V er begge født i 1990’erne og kan derfor karakteriseres som en del af *generation Z* (Fremforsk). Denne generation er kendetegnet ved at være den første generation, som for alvor er “digitale indfødte” (ibid.). Digitaliseringen har blandt andet haft betydning for, at denne generation i højere grad føler sig som borgere af verden, og i forlængelse heraf er en generation, der ikke er interesserede i at ophøje nationalstaten (ibid.). Dette udtrykkes i interviewet af interviewperson A, når han italesætter landbrugets eksport til tredjeverdenslande:

“De skal lade være med at eksportere så meget. Ja, jeg føler ikke rigtig, der er nogen grund til, at vi sender svinekød til den anden side af jordkloden. I mit hovede burde det ikke kunne svare sig. Men det er jo også meget med, at vi skal have noget viden ud i stedet for bare at sende produkter ud. Altså vi skal have hinanden til selv at kunne klare sig” (Bilag 1: 28).

A giver i citatet udtryk for, at danske landmænd skal lade være med at eksportere deres varer til andre lande. A argumenterer for, at det danske landbrug i stedet bør være bedre til at udbrede dets viden om landbrug, så landene i stedet kan producere varerne inden for egne grænser. Denne udtalelse kan sættes i lyset af generation Z's forståelse af at være borgere af verden frem for blot Danmark. A giver udtryk for et ansvar over for andre lande og kritiserer det nuværende landbrugs eksport af svinekød ud af landet, hvilket kan ses som et udtryk for et generationsskifte. På den anden side udtrykker interviewperson V i forbindelse med dette en modsigende holdning: “jeg synes ikke, vi skal lære hele verden at dyrke landbrug, altså der synes jeg, at man skal holde det lidt mere tæt og så sælge produkterne i stedet for. Der jeg lidt mere uenig ikke, men ja” (ibid.). V taler for den danske eksport af svinekød, som han begrundet med at “holde det lidt mere tæt” og altså ikke udbrede den danske viden om fødevarerproduktion. V taler ud fra et mere konkurrencedrevet perspektiv, som er en gennemgående tendens i interviewet. V italesætter flere gange, hvordan den økonomiske gevinst ved at føre landbrug er væsentlig. Dette vil analysen berøre i et senere afsnit. I forhold til interviewpersonernes positionering er det bemærkelsesværdigt, hvorledes A og V har vidt forskellige holdninger til det danske landbrugs eksport af varer. V giver netop udtryk for “en ophøjelse af nationalstaten” (Fremforsk) i og med, at han anser det vigtigt at “holde det lidt mere tæt” (ibid.), hvilket også giver udtryk for et ønske om at indgå i et konkurrencedygtigt landbrug på det mere globale plan. Fremtidens landmand er altså ikke så ensidig en størrelse.

Generation Z er også præget af den økonomiske krise, som har sat kompetenceudvikling i folkeskolen og på uddannelsesinstitutionerne i fokus (Fremforsk). Interviewperson V kan sættes i relation til denne karakteristik, idet han i interviewet, når der spørges ind til deres valg af uddannelse, påpasseligt får indskudt: “det er jo vigtigt at have en bedre baggrundsviden, og du får også en bedre forståelse. Det er sgu vigtigt at have en uddannelse, så du altid har noget at falde tilbage på, kan man sige” (Bilag 1: 3). I sætningen “så du altid

har noget at falde tilbage på” ses det, hvordan V abonnerer på en samfundsrelateret diskurs, der giver værdi til det at tage en uddannelse og som ikke har særlig stor respekt for de, der ikke bygger mere uddannelse på grundskolen. V taler ind i den liberalistiske grundtanke om at kunne klare sig selv, hvor uddannelse står som et vigtigt element i fortællingen om, at ‘man er sin egen lykkes smed’. Denne holdning ses blandt andet i en pjece fra Undervisningsministeriet fra 2015, der appellerer til forældre til børn, der går i 9. klasse og som står over for et muligt valg af en videregående uddannelse. I pjecen skrives: “Det er vigtigt at få en uddannelse. En uddannelse giver mulighed for at klare sig selv, få et meningsfuldt arbejde og tjene sine egne penge. Uddannelse har også stor betydning for den personlige udvikling gennem livet” (Undervisningsministeriet, 2015: 4). V abonnerer på denne samfundsdiskurs, og generelt giver han gennem interviewet udtryk for en overvejende realistisk og konkurrencedrevet holdning til landbruget og hans egen fremtid inden for feltet.

Som fremtidens deltagere i aktivisme og demonstrationer har karakteriseringen af generation Z og deres tendenser meget at sige om omfanget af og arenaen for kommende års demonstrationer. Især generationens nye forhold til digitalisering og sociale medier præsenterer et potentiale for bredt omfang og involvering af en ung målgruppe, der ellers kan være svær for medier og organisationer at få fat i. Et godt eksempel på dette, er de unge amerikanske aktivister fra Parkland High School i Florida der, efter at have overlevet et skoleskyderi i starten af 2018, startede en aktivistisk bevægelse der kulminerede i “March For Our Lives”-demonstration. Denne begivenhed samlede flere hundrede tusinde demonstranter i landets hovedstad Washington D.C., på trods af kun at være arrangeret af en håndfuld 15-19-årige High School-studerende (Moore, 2018). Successen og omfanget af denne bevægelse, især i forhold til dens afsendere, har været meget afhængig af den nye generations forhold til sociale medier. At de unge har kendt og lært brugen af de nye medier siden barndommen, giver dem en naturlig håndtering af for eksempel Facebook og Twitter, der kan være svær for de ældre generationer at efterabe og som giver et stort online netværk, der kan nå en større mængde mennesker, forholdsvist ufiltreret. Altså har fremtidige demonstranter, som den unge studerende fra KØL, der opfordrede til deltagelse i ‘Extinction Rebellion’, et muligt potentiale til at starte store bevægelser på blandt andet sociale medier, med meget få økonomiske ressourcer.

Et realistisk syn på fremtiden: Pak stoltheden væk

Interviewpersonerne, A og V, bruger flere steder i interviewet ordet 'realistisk', og de giver udtryk for, hvorledes det at være realistisk er en nødvendighed for landbruget. Da der spørges eksplicit ind til muligheden for en fremtid uden husdyrproduktion, svarer V afvisende, at det ikke er realistisk (Bilag 1: 14). Tidligere i interviewet, da spørgsmålet falder på, hvorvidt økologi og bæredygtighed er vigtigt at tage hensyn til i landbruget, svarer begge interviewpersoner først "ja", hvorefter V indskyder: "Ja man skal også passe på med... Altså... Man skal også være realistisk. Ikke fordi man ikke skal være bæredygtig, men det er jo stadig en forretning" (ibid.: 11). I kraft af V's indskydelse ses det, hvorledes det er essentielt for denne fremtidige landmand, at det landbrug, han træder ind i, har et realistisk syn på, hvad der er muligt. Økologi og bæredygtighed er vigtigt for begge interviewpersoner, men det er også vigtigt at have in mente, hvad der er rentabelt, da landbrug for V stadig er "en forretning". Denne holdning forstærkes yderligere, da V taler om de økologiske grundprincipper, som er vigtige for interviewpersonen, men som også må ses i lyset af, hvad der reelt set er muligt: "man har selvfølgelig nogle grundprincipper, men man bliver også nødt til at være realistisk" (ibid.: 15). Altså er A og V stadig stadfæstet i liberalistiske grundværdier - hvad der om muligt skulle gives slip på for at bryde med begrænsende rammevilkår i det konventionelle landbrug, især i forhold til forebyggelse af klimakrisen. Som Hage formulerer det, er det kontraproduktivt at beskæftige sig med ting, der ikke hjælper til forebyggelse og grøn omstilling. "The crisis makes of the planet a sinking ship. It becomes futile and even obscurantist to study anything aboard the ship on its own, as if the ship is not sinking. Likewise, it becomes equally imperative to show in what way what one is studying can help stop the sinking process" (Hage, 2017: 9). Per denne logik burde A og V, og deres ønske om stabil forretning, nedprioriteres i forhold til hvad de kalder deres "grundprincipper" om bæredygtighed.

A italesætter også denne mere realistiske synsvinkel på landbruget, når han taler om de to interviewpersoners fremtid med et driftsfællesskab baseret på svine- og planteproduktion. A responderer i følgende citat på et spørgsmål angående stoltheden bag landbrugsfaget:

“Der er rigtig meget stolthed ved det at være landmand, at man skal kunne det hele selv. At jeg skal selv lave foder til mine dyr, og den stolthed tror jeg lidt man måske skal tage og så proppe ned i nederste skuffe og så glem alt om den, og så tænke lidt mere realistisk set og sige, “det er fint” Viktor laver de planter, for det er han skide dygtig til, og han aner ikke en skid om svin, så det gør jeg, for det er jeg skide dygtig til” (Bilag 1.: 32).

I citatet ses det, hvorledes A finder stoltheden i landbrugsfaget værende en blokade for muligheden for et driftsfællesskab af den slags, A og V ønsker at starte sammen. A italesætter, hvordan landbruget bør gemme stoltheden væk og i stedet fokusere på den del af landbruget, den enkelte landmand kan udføre og acceptere, at et samarbejde med landmænd med andre kompetencer er en fordel. Samarbejdet mellem landmænd kan da hjælpe til at dirigere rundt om konventionelle økonomiske strukturer og magtpositioner og dermed muligvis bryde med disse. En omstrukturering og et opbrud der kan være nødvendigt for at opnå bæredygtig omstilling.

At landbruget er et stolt erhverv, blev også fremlagt inden analysen, hvor blandt andet statsminister Lars Løkke Rasmussens tale til Agromek i Herning, citeres. Her italesætter Løkke netop den stolthed, som A beskriver i interviewet. Også hos erhvervsorganisationen Landbrug & Fødevarer spilles der på det danske landbrugs stolthed, som det fremlægges i afsnittet om landbruget i medierne. Det faktum, at A tilskriver driftsfællesskab en positiv og givende betydning og italesætter stoltheden i landbruget som noget, der bør “proppes ned i nederste skuffe”, udfordrer den diskurs, statsministeren og Landbrug & Fødevarer abonnerer på, hvor det nuværende danske landbrugs stolthed tilskrives værdi. Heri ses, hvorledes A repræsenterer en ny generation inden for landbruget, som ser et behov for nytænkning, og som kommer med andre ideer til fremtidens landbrug.

Behov for nytænkning og inddragelse af forbrugeren

Et andet sted, hvor dette ønske om nytænkning ses, er, når interviewperson A taler om forholdet mellem landmanden og forbrugeren. A italesætter for eksempel, hvordan branding af det danske landbrug kan være vigtig: “Vi skal blive bedre til selv at brande vores, altså vores værker, eller vores.. vores produkter. Og ligesom vise forbrugerne, hvor de egentlig

kommer fra, så de kan få en.. få en føling med det” (Bilag 1: 19). A udtrykker vigtigheden af åbenhed over for forbrugeren, som i højere grad skal inddrages i produktionen af varerne, så de kan “få en føling med det”. A italesætter her et ønske om en ændring i den måde, han ser en afstand mellem landbruget og forbrugeren - motivationen for dette værende et ønske om forbrugere, der er mere oplyste om, “hvad de der fødevarer er, hvor de kommer fra, og hvor meget det egentlig kræver af folk at lave dem” (ibid.: 18). Et andet sted i interviewet giver A yderligere udtryk for, hvordan han ser forbrugers forhold til landmanden: “jeg tror, at mange folk, de har fået sådan en, “landmænd det er sådan nogle mærkelige mennesker og eneboere, der render rundt og klapper deres køer lidt” (ibid.: 26). A giver udtryk for et ønske om at gøre op med denne forestilling om landmanden, hvilket åbenhed over for - og inddragelse af - forbrugeren blandt andet skal bidrage til. Dermed skabes en facilitering af en ny form for forbruger, der gennem bevidsthed og transparens mellem producenten og forbrugeren muligvis kan omstille sine forbrugsvaner til nogle, der i højere grad imødekommer bæredygtighed og dyrevelfærd.

En anden ide, som interviewperson V præsenterer under interviewet, er et aktivt brug af de sociale medier til i højere grad at inddrage forbrugeren i landmandens hverdag. V beskriver, hvordan han lægger billeder op på Facebook af sine kyllinger og køer: “så lægger jeg nogle billeder op inde på Facebook. (...) Og så lægger billeder op omkring, at nu gør man det, du ved. Altså folk, de får en føling med, at de ligesom er med i hverdagen og ligesom sådan har et tilhørsforhold” (ibid.: 19). V italesætter, hvorledes de sociale medier er en god mulighed for at inddrage forbrugeren i hans landbrug og på denne måde etablere et “tilhørsforhold” mellem forbruger og landmand. Dette er meget lig vores overvejelser om generation Z, deres beherskelse af sociale medier og potentialet deri. At V vil bruge de sociale medier som værktøj til omstilling er endnu et eksempel på dette tilhørsforhold og et muligt tegn på den næste generations potentiale og nytænkning. At bruge de sociale medier for at involvere forbrugeren er også noget, KØL gør brug af. Institutionen bruger aktivt en Instagramprofil, som blev præsenteret i et tidligere afsnit i analysen, som er tilknyttet skolen, og som eleverne også gør brug af. V repræsenterer altså, i tråd med KØL, de muligheder, den nyere generation har for at involvere mennesker uden for landbruget og KØL i det, de laver.

Dette kan sættes i relation til en tidligere pointe fra afsnittet om landbruget i medierne, som bygger på Rasmus Blædel Larsens tekst om kulturelle repræsentationer af landbruget. Heri konkluderes det netop, hvordan det sjældent er landmanden selv, der beretter om landbruget, eller landbokulturen der diskuteres i de offentlige medier. V's inddragelse af de sociale medier for at fremme forholdet mellem forbrugeren og landmanden kan i denne kontekst ses som en modreaktion til en tendens, hvor der er afstand - og måske ligefrem en kløft - mellem landmanden og forbrugeren. I forlængelse af V's inddragelse af egen erfaring med de sociale medier, indskyder A, hvordan det ikke er alle landmænd, der kan benytte denne mulighed: "Og det er nemt at gøre, når man har dyr, der har det godt. Altså, det kan jeg jo godt forstå, at det er de gået væk fra, når du har grise indenfor, der er halekuperet og har fået slebet tænder" (Bilag 1: 20). I dette citat ligger en indirekte kritik til de landbrug, hvor svinene er halekuperet og får slebet tænder. Derudover indikerer dette, at den konventionelle landmand ikke har samme mulighed for at promovere sit landbrug som den økologisk landmand, idet han er underlagt nogle vilkår, der ikke 'egner' sig til det, forbrugerne muligvis ønsker at se - som for eksempel de billeder, KØL slår op på deres Instagramprofil. Denne form for landbrug tager A afstand fra, hvilket er sigende over for, hvilket landbrug han, som fremtidens landmand, vil drive.

Økonomisk bevidsthed og frihed

Som nævnt tidligere i analysen, italesætter både interviewperson A og V vigtigheden af økonomisk gevinst ved deres fremtidige landbrug. For V synes dette særlig vigtigt, hvor A i højere grad giver udtryk for en mere idealistisk holdning til deres fremtidige landbrug. V bruger for eksempel ordet 'forretning' om interviewpersonernes fremtidige driftsfællesskab: "Altså det er jo en forretning" (ibid.: 5). Begge interviewpersoner bruger yderligere betegnelsen 'økonomisk gevinst' som et succeskriterium for deres fremtidige landbrug. Når de taler om muligheden for at få nytte dyr til at bekæmpe skadedyrene er det samtidig med økonomisk udbytte som formål. V siger: "Og så få økonomisk gevinst ud af det", hvorefter A følger trop: "Og så få økonomisk gevinst på det, fordi så tiltrækker du nogle nytte dyr som går ind og tager alle de der skadedyr" (ibid.). Der er altså en form for økonomisk bevidsthed at spore hos begge interviewpersoner, som muligvis bunder i de kendsgerninger, som blev præsenteret i projektets problemfelt. Herunder landbrugssektorens ustabilitet i forhold til inflation i svineproduktionen og den ubæredygtige kollisionskurs, der muligvis kan forudses,

hvilket kan give ekstra grobund for et ønske om stabilitet og uafhængighed fra forhenværende strukturer. A og V giver udtryk for et ønske om ikke at føre et landbrug, der er økonomisk ustabilt, videre, og V trækker endda på erfaring med konkurs inden for landbruget i form af hans mester fra sin praktikperiode, som netop er gået konkurs (ibid.: 35), hvilket giver en forståelse af, hvorfor det synes vigtigt at være realistisk og tænke på økonomisk gevinst, når man endnu er en ung og næsten udklækket landmand. Igen er denne bekymring og fokus på økonomisk profit et udtryk for et tilstedeværende liberalistisk værdi-grundsæt, hvad der muligt må viderebringe de skadelige strukturer, der har forårsaget landbrugets krise, og som stadig bidrager til planetens klimakrise – en tendens, som også Hage påpeger.

Denne økonomiske bevidsthed er også på spil, når A og V taler om deres fremtidige driftsfællesskab. De beskriver, hvordan de ønsker at gøre sig fra tidskrævende og økonomisk belastende mellemlid:

“det er netop hvis du kan lave sådan et nicheprodukt. Altså et produkt, som der ikke er særlig mange, der laver, og så kan du starte lige så stille ud og få en noget højere pris for det, og så er der også mange økologer, der selv forarbejder deres kød, altså har gårdbutikker, så de tager en del af salgskæden der og fjerner noget mellemlid. Og så får flere penge ind, så det egentlig kan svare sig” (ibid.: 7).

A beskriver i ovenstående citat, hvordan udviklingen af nicheprodukter samt forarbejdning af produkter på egen drift kan bidrage til en profitabel økonomi, samt hvordan det at skære mellemlid fra kan være en fordel for produktionen. A beskriver blandt andet mellemliddene som værende de større mastodonter inden for fødevareproduktion såsom Danish Crown og Arla, som kan udelades i produktionskæden, hvorved der kan spares penge: “De skal både tjene på det, når de køber af Viktor, og så skal de tjene, når de sælger det til mig. Men når vi så streger dem ud af ligningen” (ibid.: 30). Her udtrykkes et ønske om en frigørelse fra de større mastodonter inden for fødevareproduktion, som er med til at gøre det sværere for landmændene at få profit i deres produktion, for som V udtrykker “jo flere led der er, jo flere er der jo, der skal tjene noget på det” (ibid.). Interviewperson A og V har altså nogle ambitioner for deres landbrug, som skal gøre det mere profitabelt at være landmand og som

skal gøre dem mere uafhængige og frie i produktionskæden - og dermed åbne op for mulig bæredygtig omstilling og implementering af de økologiske principper.

En mere klimabevidst og bæredygtig generation

Noget andet, der kendetegner den nyere generation, er også, at de er født ind i en tid, hvor der er mere fokus på bæredygtighed og klimakrisen, som tidligere påpeget. Interviewperson A taler ind i en diskurs om, at landbruget også er ansvarlig for at efterlade jorden i den tilstand, den var i, inden landmanden anvendte den som ressource. A udtrykker blandt andet: “Min tanke er ligesom, at hvis vi kan tage et stykke jord og så... nu bliver det langhåret... men så egentlig efterlade det bedre, end det vi fik i starten” (ibid.: 8). Her er altså udtryk for et grundlæggende ønske om bæredygtighed, bevidsthed om klimakrisens problemstillinger og, omend forsigtigt, udtryk for et mere økocentrisk natursyn. Denne ansvarsbevidsthed over for jordbruget kan være, hvad der skal til for at påbegynde omstilling til bæredygtigt jordbrug. Hvis det kan lykkes for A at opdrive jordarealet uden at udpine jorden, især ved at implementere plantning af træer og vild bevoksning som en del af landbruget, kan der måske opnås CO₂-neutralt opdyrkning, og om ikke andet gavne biodiversitet og sundhed. A foreslår selv: “Så sige, lovmæssigt, hvis du skal være økolog så skal du også sige at for de dyr du har, skal du plante hvis antal hektar til med skov, der svarer til det antal dyr du har, så du ligesom sænker dit CO₂.” (ibid.: 9) Hvad vigtigere er, er denne “tanke” (ibid.: 8) et udtryk for økocentrisk bevidsthed og kan lægge fundamentet for en ontologisk naturforståelse, der kan indebære klimabevidste valg. Dette ønske kan også sammenlignes med teorien om grøn økologi, da den “bekymrer sig om klodens ve og vel” og kan “være et redskab i bestræbelserne på at afværge den globale klimaopvarmning” (Flinker, 2015: 72). Interviewperson V italesætter også det ansvar, der hviler på ham som fremtidens potentielle landmand: “(...) og så kan man sige, som landmand vil jeg jo mene, at vi har et ansvar for jorden” (Bilag 1: 10). Både A og V taler ind i den aktuelle samfundsdebat om landbrugets påvirkning af Danmarks klimaregnskab, og de udtrykker begge den holdning, at man som landmand er ansvarlig for det bidrag, erhvervet yder til klimabelastningerne. Dertil italesætter de også begge et ansvar i identiteten som ‘økolog’: “Altså som økolog, der skal du dyrke din jord, og som konventionel der dyrker du bare en afgrød, og så sprøjter du den med alt muligt, for at den klarer sig.” Her dannes altså identitet og princip i en “økolog” som

stillingsbetegnelse; en identitet, der tydeligt skabes i kontrast til den konventionelle landmand. Dog ses også en vis form for dobbelthed i A's udtalelser forbundet med klimakrisen, idet han i interviewet siger: "vi kan jo ikke leve af at være CO₂-neutrale og gode tanker og alt muligt... Vi skal have et plus på bundlinjen" (ibid.: 10). A udtrykker her, hvordan gode intentioner ikke er nok; det er stadig essentielt, at der er "plus på bundlinjen", hvilket vidner om et pres fra nutidens landbrugs rammevilkår, og hvordan det realistiske, liberalistiske værdisæt stadig dominerer hans forståelse og positionering som landmand. Dertil kan formuleringen om økologi og bæredygtighed som blot værende "gode tanker" også forstås som en formindskelse af ønsket om grøn omstilling og en antropocentrisk kategorisering af målsætninger og værdier.

Opsummering af analyse del 2

Næste generations landmænd kan altså være en generation, der ser både fordele og ulemper i det nuværende danske landbrug, og som har konkrete alternativer til, og drømme for, det nuværende landbrug. Den nye generation af landmænd viser økonomisk bevidsthed og indblik i fødevareproduktionen: Med et ønske om at skabe et driftsfællesskab, som vil være mere profitabelt og muliggøre frigørelse fra større fødevare-mastodonter, repræsenterer den nye generation af landmænd også en kritik af den nuværende produktionskæde inden for fødevaresektoren samt stolthed inden for faget. Samtidig tilbyder de et alternativ, hvor unødvendige mellemlid er skåret fra, og den enkelte landmand bærer ansvaret for én del af produktionen, mens et samarbejde med andre landmænd muliggør en mere selvstændig og selv bærende produktionskæde. Der præsenteres altså alternativer til nutidens rammevilkår og økonomiske strukturer, men ikke et fundamentalt brud med den liberalistiske strukturering, der findes i det konventionelle landbrug - altså er der chance for en videre reproducering af de værdisæt der har forårsaget landbrugssektorens klimabelastning, og krise på baggrund af konkurrencementalitet. Dog er fremtidens landmand ikke nødvendigvis en samlet størrelse, men snarere en landbrugssektor, som er til diskussion og nytænkning blandt de kommende landmænd. Den nye generations ønske om at bidrage med viden til andre lande for at kunne skabe selvstændige fødevareproduktioner inden for landenes egne grænser, udfordres af en modsigende holdning, hvor nationalstaten og danske interesser også spiller en rolle. Der udtrykkes et ønske om en mere åben produktion samt et mere nært forhold til forbrugeren,

som generationen ønsker at inddrage i produktionsprocesserne gennem blandt andet brug af sociale medier. Derudover er den nye generation af landmænd muligvis mere bevidste om bæredygtighed og om at efterlade jorden i lige så god stand, som de fandt den, samtidig med at økonomiske rammer spænder ben for en seriøs forpligtelse over for klimaet.

4.3: Kalø-studerendes landbrugssyn

I dette afsnit vil det blive belyst, hvorledes vores interviewpersoner, A og V, samt andre elever på KØL opfatter naturen og dens rolle i den drift, de drømmer om at have i fremtiden. Dette gøres med henblik på senere at diskutere, hvordan deres landbrugssyn muligvis er udtryk for et opgør og måske bidrager til en forandring i dansk landbrug.

Det konventionelle

I interviewet med A og V positionerer de to elever og kommende landmænd sig selv i et landbrugssyn mellem det konventionelle landbrug og en mere ekstrem form for økologisk landbrug, der ifølge begge bliver så “langhåret”, at man ikke kan drive forretning på det (Bilag 1: 10). A udtrykker for eksempel et ønske om at specialisere sig i økologisk svineproduktion, da han ikke kan se sig selv i den konventionelle metode: “Jeg vil gerne tage speciale i svin, og hvis jeg har taget en af de andre [landbrugsskoler], så hvis de har de her symptomer, (...) så sprøjter vi det her ind i dem, et eller andet mærkeligt fidelighøjs” (ibid.: 4). A refererer givetvis til symptombehandling med stoffer, såsom antibiotika, som bruges i meget mindre omfang i økologien og af dyrlæger, og som han tilsyneladende ikke ville kunne se sig selv i “at sprøjte ind i sine grise”, da det for ham virker som noget mærkeligt og fjernt. Det samme billede tegnede sig i undervisningen med linjen Global Organic Farmers, som kan ses i følgende feltnote: “Gennemgående blev de økologiske grises livscyklus og vilkår sammenlignet med de konventionelles med negativ vinkel, og en elev i lokalet sagde (i forbindelse med trynering) “fucking conventional farmers” (Bilag 3: 7). Således udspiller der sig altså på KØL en positionering over for det konventionelle, som værende et landbrugssyn med vægtning på optimering og med brugen af det, de KØL-studerende, finder mærkeligt og unaturligt, og som de derfor ikke ønsker at efterleve.

A mener, at der ligger nogle problemer i landbrugets stolthed, som er præsenteret tidligere i opgaven, hvor man klarer det hele selv: “Ja, der er rigtig meget stolthed ved det at være landmand, at man skal kunne det hele selv. At jeg selv skal lave foder til mine dyr, og den stolthed tror jeg lidt man måske skal tage, og så proppe ned i nederste skuffe” (Bilag 1: 29). A giver altså udtryk for et nødvendigt opgør med en stolthed, som gør, at landmændene ikke kan nytænke sig selv og rollen som landmand. Vores afsæt i landbrugets krise har understreget behovet for nytænkning i det konventionelle landbrug og omlægning til klimavenligt landbrug. Denne konklusion bliver, som ovenstående, gendrevet af vores interviewpersoner, der understreger samme problemstillinger om svineproduktionen i forhold til klimakrisen og de sammenhængende handlings-begrænsninger på baggrund af økonomisk pres. Interviewperson V bringer, i forbindelse med mediedækning, selv problemstillingerne i tale:

“(…) kødproduktionen forurener meget, og når du kigger ud på de danske marker og ser en kornmark, så bliver stort set alle markerne brugt til svinefoder. (...) De udleder en masse CO₂, hvor man måske kan gå over i også at sige, for at gøre det mere bæredygtigt (...) hvis du skal være økolog, så skal du, for hvert dyr du har, plante et hvis antal hektar til med skov, der svarer til det antal dyr du har, så du ligesom sinker dit CO₂-udslip” (ibid.: 8-9).

V italesætter altså problemet om kødindustriens dominans med over 82 % af det opdyrkede danske jordbrug, og inddrager et konkret løsningsforslag på problemet. Denne problemstilling er en af de vigtigste i dansk kontekst, da landbruget fylder så stor en del af det samlede danske areal - i forhold til andre EU-lande, der gennemsnitligt bruger over halvt så lidt areal på jordbrug (Nørgaard & Lindqvist, 2017). Dette indikerer yderligere, at V er bevidst om klimakrisen, idet han indtænker denne i et alternativ til udnyttelse af de danske marker.

Det kan blive for langhåret

Dog er der, på trods af det generelle ønske om omlægning til bæredygtigt økologisk landbrug fra de to elever, et gennemgående udtryk for, at det økologiske fokus også kan blive “for langhåret”. Da A udtrykker, at han ønsker at lave sine produkter “i symbiose med naturen”, supplerer Viktor “ja, altså uden at det bliver alt for langhåret” (Bilag 1: 4). A og V kommer flere gange med eksempler på, hvornår et landbrugssyn bliver for “langhåret” for dem. A udtrykker ironisk, hvordan nogen kan have et, for ham, naivt landbrugssyn, når de bevæger sig ind i landbruget med reference til Global Organic Farmer-linjen på KØL, som illustreret i citater fra forrige afsnit.

Særligt V lader til have et mere pragmatisk og realistisk forhold til, at landbruget ligeledes er barskt, og at man derfor ikke kan klare sig med denne såkaldte “vrangforestilling”. A udtrykker i højere grad en opfattelse, som kan betegnes ved et økologisk landbrugssyn, hvor han ser landmanden som ansvarlig for ikke at køre rovdrift på naturen. “Som landmand, vil jeg jo mene at vi har et ansvar for jorden. Altså, at vi ikke bare udpiner den og vasker en masse kvælstof ud i fjordene så vi får iltsvind. At vi dyrker den på en ansvarlig måde” (ibid.: 9). Dette ansvar kan forstås på flere måder; både som et antropocentrisk ønske om ikke at ødelægge jorden og undgå iltsvind, så mennesket ikke kan benytte den, men også som en slags anerkendelse af, at jorden og naturen i sig selv har værdi, hvorfor landmanden bør passe på den. Dette drager igen paralleller til teorien om grøn økologi og det økocentriske landbrugs- og natursyn. V supplerer senere denne pointe ved eksplicit at nævne de økologiske principper: “Det er jo også et af grundprincipperne i økologi, forsigtighedsprincippet, ikke. At man skal gå forsigtigt til værks” (ibid.: 20). V viser desuden tegn på at have internaliseret et biocentrisk syn fra skolen, da han fortæller om faget, “Vildt og Landskab”, som, ifølge V, “handler om natur, og hvordan vi kan gøre det bedre for vilde fugle og truede dyrearter, og alt muligt. Det kan godt blive lidt langhåret for nogen af os på landbrug, men, i bund og grund så har det fat i den lange ende” (ibid.: 10). A supplerer kort efter: “Det er utrolig fornuftigt. Det får en til at tænke over, at vi kan måske godt plante lidt træer her og så videre” (ibid.). De reagerer umiddelbart og italesætter “Vildt og Landskab” som langhåret, men ser fornuften i at vende tilbage til de økologiske principper der, ifølge dem, kan give mening for produktionen.

Et biocentrisk natursyn, men med vægt på forretning?

A giver udtryk for et biocentrisk syn med ønsket om, at dyrene skal have det godt, da han fortæller om, hvad han godt kan lide, og hvilken landmand han drømmer om at være: “Det er jo idyllisk at se en gris, der står ude ved solopgang i baggrunden og på græsmarkerne med lidt træer“ (ibid.: 19) og “altså jeg ved selv, at jeg får den, jeg får sådan en rigtig god følelse, når jeg ser korn spire og de små grise render rundt - og altså dele den oplevelse med folk. Den glæde, det egentlig er“ (ibid.: 21). A taler sig ind i en opfattelse, hvor alt levende har værdi i sig selv, da det tilsyneladende giver ham en følelse af meningsfuldhed. Samtidig kan A's betragtning beskrives som et udtryk for grøn økologi, da naturen opfattes romantiserende. Disse formuleringer kan dog også forstås som antropocentriske, da grisenes velbefindende således bliver fremmet med henblik på også at indfri menneskets behov for sanselige oplevelser, men også behovet for og lysten til det, som A og V beskriver som værende godt kød. A udtrykker for eksempel, at den økologiske fremgangsmåde giver en helt anderledes smag til kødet og dermed kan give et specielt produkt: “at vi får det tænkt det ind i noget med noget skov og ligesom selv lader grisene finde maden i form af at plante nogle rodfrugter og noget, så de selv skal ud og sælge det på, at det er et specielt produkt, og at vi egentlig får noget meget bedre kød“ (ibid.: 6). A fortæller også: “det der med at se noget gro og proppe et frø i jorden, og så se hvordan det vokser og pleje det og, altså, det er simpelthen en sådan rigtig livsbekræftende følelse“ (ibid.). Denne livsbekræftende følelse er altså udledt af A's oplevelse af, at naturen lever, vokser og gror, og A giver således udtryk for centrale elementer af det biocentriske landbrugssyn. Dette bakkes op og udfordres af A's kommende samarbejdspartner, V, hvis syn, som nævnt, er mere realistisk og med fokus på forretning og naturen som en ressource.

De to interviewpersoner giver udtryk for et ønske om at give de bedst mulige betingelser for både dyrene og mennesker, og heraf kan der både tillægges en forståelse af, at levende entiteter, mennesker og dyr i sig selv har værdi, hvorfor vi bør tage hensyn til begge, men, som nævnt tidligere, også som en antropocentrisk motivation, der handler om at tage hensyn til begge arter, men udelukkende for menneskets skyld. A giver, som nævnt, flere gange udtryk for, at landmændene og forbrugerne i højere grad bør tage ansvar og hensyn til dyrene ved at producere og spise mindre kød “(...) og så, kan man så sige, at hvis vi så får noget

svinekød, der er lidt dyrere, så går vi over at spise lidt mindre af det“ (ibid.: 26). Herved taler han sig ind i en etik, hvor dyrene samt klimaet har en værdi i sig selv, som man bør respektere ved at undgå rovdrift, men igen tvetydigt, da det også kan betegnes som et incitament for at tage dette ansvar for menneskets skyld.

Opsummering af analyse del 3

Grundlæggende for begge interviewpersonerne viser sig drømmen om en livsstil i berøring med naturen, og som værende noget, de gerne vil dele med resten af befolkningen. De vil altså gerne gå foran i en forandring, hvor mennesker kommer mere i kontakt med landmanden og de produkter han/hun producerer. Der tales altså ind i et natursyn, hvor naturen har en værdi, som i sig selv, ifølge A, giver mennesket en livsbekræftende følelse. Sammenlagt tegner interviewet med A og V billedet af et landbrugssyn, som ikke kan karakteriseres indenfor ét, men derimod inden for flere, da de både ser naturen som en ressource, der skal bekomme mennesket både i form af gode produkter, men også i form af sanselige oplevelser. Derudover udviser de tegn på et ønske om at spise mindre kød og i det hele taget respektere naturen mere end det, der er tilfældet nu, da de mener at produktionen er for stor, og hvor de hellere ser, at der produceres mindre og betales mere. Dette lægger således op til en økologisk og bæredygtig motivation, hvor mennesker i fremtiden også skal have glæde af natur og landbrug i en vekselvirkning mellem, at både dyrene og menneskene skal have de bedst mulige betingelser og kan således både karakteriseres ved en økologisk og biocentrisk etik, men også et antropocentriske natursyn.

Kapitel 5: Diskussion

I dette kapitel vil det i første del blive diskuteret, hvorvidt økologisk landbrug er fremtiden for det danske landbrug. I andet afsnit vil der blive diskuteret to tilgange, den grønne- og mørke økologi, hvorfra det vil blive vurderet, hvilke tilgange der vil betyde en størst mulig handlen i forhold til klimaproblematikken. Derudover vil det undersøges, om KØL og dets principper er udtryk for et opgør med det konventionelle og antropocentriske natursyn, og hvorvidt disse kan oversættes til en virkelighed, som rent faktisk kan bidrage til en forandring af dansk landbrug. Slutteligt vil elevernes forandringspotentialer blive diskuteret ved brug af Hages optik.

5.1: Er fremtiden økologisk?

De problematikker ved landbruget, som fremlægges i problemfeltet, lagt sammen med interviewpersonernes argumentation for økologi, leder til spørgsmålet; hvorfor er økologi ikke den bærende form for landbrug i Danmark? Dette vil nedenstående diskussionsafsnit belyse.

I projektopgavens start italesættes det, hvorledes det konventionelle landbrug kan være bidragende til, at en ændring i landbruget mod en mere klimavenlig retning ikke implementeres. Omend det synes indlysende, at der er behov for en ændring - i kraft af blandt andet det danske landbrugs udledning af CO₂ og metangas. Yderligere lægges i teoriafsnittet vægt på, hvordan de økologiske principper; sundheds-, økologi-, retfærdigheds- og forsigtighedsprincippet er med til at sikre en mere bæredygtig - i økologisk øjemed - produktion. Det økologiske landbrug fremgår i projektrapporten det bedre alternativ, hvor der tages hensyn til planter og dyr, til naturen, som - ud fra grøn økologi - anses som mere ligestillet med mennesket, modsat tankegangen i det konventionelle landbrug. Hertil står dog det faktum, at blot 9,2 procent af produktionsarealet i Danmark, er økologisk (Landbrugsstyrelsen, 2018), hvilket betyder, at mere end 90 procent af det danske landbrug er konventionelt. Men hvis økologi skulle være så godt, hvorfor er det så ikke i højere grad blevet implementeret? Både interviewperson A og V tager afstand til konventionel

produktion og giver udtryk for, at den økologiske produktion er den mest bæredygtige - hertil udtaler A, at han ikke ville kunne se sig selv være en del af det konventionelle landbrug. Med en baggrund på KØL synes denne holdning naturlig, men både A og V giver samtidig udtryk for, at det på sin vis er en utopisk tanke, at ethvert landbrug er økologisk. Men er drømmen om et Danmark udelukkende bestående af økologisk produktionsareal utopisk?

Følger man tankegangen bag grøn økologi, forudsætter en omlægning til dette, at dyrenes ve og vel sættes i første række eller i hvert fald ligestilles med de menneskelige behov. En sådan tanke synes dog usandsynlig i kraft af det dualistiske natursyn, som Hage fremhæver, hvor natur og kultur ses som adskilte størrelser - hvilket kan siges at være det natursyn, der præger det danske landbrug. Yderligere står det faktum, at økologisk landbrug ikke nødvendigvis er det mest bæredygtige. Det kommer an på, hvilke parametre bæredygtighed måles ud fra. For eksempel kræver økologisk jordbrug mere jord samt vand i forhold til det konventionelle landbrug, og hvor klimavenligt er dette? Derudover producerer økologisk landbrug typisk 20-50 procent mindre end konventionelt landbrug (Information, 2014). På den anden side bidrager økologisk landbrug for eksempel til en gavnlig effekt på natur og biodiversitet, og der er i gennemsnit 30 procent flere vilde plante- og dyrearter i de økologiske marker, som vokser i kraft af, at der ikke er pesticider i jorden (Jespersen, 2015: 49). Igen ses det, hvordan økologiens bæredygtighed afhænger af, hvilke parametre der måles ud fra.

En helt anden overvejelse er også, hvorvidt økologi eller økonomi kommer i første række, og hvorvidt disse to størrelser egentlig er så uforenelige, som de kan synes, når man kigger på antallet af økologiske bedrifter sammenlignet med konventionelle. Kunne man måske forestille sig en verden, hvor det ligefrem var mellem økologi og økonomi, der skulle sættes et lighedstegn? Interviewpersonerne A og V giver begge udtryk for, at et realistisk syn på landbrugsproduktion er essentielt. Landbruget er "en forretning", og selvom man kan have nok så mange klimavenlige ambitioner og grønne drømme, er der altid en produktionsøkonomi, som dikterer, at disse ambitioner og drømme måske ikke rigtig kan blive til virkelighed. Her ses det, hvordan det økonomiske perspektiv synes at intervenere med deres grønne ambitioner. Men hvis efterspørgsel kunne stemme overens med produktion, og efterspørgslen blev tilpasset de klimakritiske opråb, kunne man forestille sig en verden, hvor økologien blev en naturlig og selvfølgelig del af det danske landbrug.

Som ovenstående viser, er det altså svært at sige, hvorvidt Danmark bør være et 100 procent økologisk landbrugsland, og hvorvidt grøn økologi egentlig er utopisk i Danmark, er svært at svare på. Én ting står dog fast; at en sådan ændring ville kræve et ændret natursyn, og hvis natursynet kan ændres, er grøn økologi måske ikke så fjern en tanke.

5.2: Er fremtiden grøn eller mørk?

Det er netop natursynet, der kan synes at være den afgørende faktor, når der tales om en ændring eller omstilling i det danske landbrug. Som Hage påpeger, er det en ændring i natursynet, og altså et opgør med den dualistiske tankegang, hvori kultur og natur er adskilte størrelser, der skal til, for at den grønne omstilling kan realiseres. Dette afsnit vil diskutere forskellige former for økocentriske natursyn, derunder grøn og mørk økologi, med henblik på underliggende tilgang til landbruget.

Gennem analyse del 2 tolkes A til at være mere idealistisk end V, og i analysedel 3 lægges der vægt på, hvordan A romantiserer naturen ved at male drømmende billeder af grise på det grønne græs i solopgangen: “Det er jo idyllisk at se en gris, der står ude ved solopgang i baggrunden og på græsmarkerne med lidt træer“ (Bilag 1: 19). A’s romantisering kan ses værende negativ, da den kan virke virkelighedsfjern - særligt fra den produktion, der fremlægges i problemfeltet, hvor grisen er blevet en ressource, der kan behandles, som mennesket ønsker. Som den mørke økologi ville indvende, er et sådant romantisk natursyn indbildsk, da det ikke inkluderer hele naturens væsen, igennem ophøjelse af de, i menneskelig kontekst, positive karaktertræk som “solen, vildnisset, det holistiske og det sunde” (Flinker, 2015: 73). Hermed vedligeholdes et hierarkisk natursyn, hvor noget er mere værd end andet - hvilket, i essensen, er det modsatte af *the mesh*, en ontologisk forståelse af alt dødt og levende som værende ligeværdigt forbundet - herunder også “(...) sygdomme, grusomhed og fragmenter” (ibid.). På den anden side er det måske netop dette romantiske syn på naturen, og den appellform grøn økologi abonnerer på, der kan være med til at ‘redde’ landbruget. Målet må være, at mennesket ikke længere føler sig hævet over naturen, men i stedet ser denne som en naturlig del af livet på jorden, og at der derigennem kommer balance mellem kulturen, det menneskelige og naturen, det ‘umenneskelige’. Spørgsmålet er dog, hvilket natursyn der på

bedste måde kan skabe denne ligestilling af natur og kultur. Hertil står både den mørke og grønne økologi som muligheder.

Teoretikere som Timothy Morton, med den mørke økologi, ville hævde, at sand ligestilling ikke kan forekomme uden ontologisk forståelse gennem depressiv inkludering af naturens mørke sider. Derfor ville den “sentimentalitet” (ibid.: 73), den grønne økologi indebærer, måske snarere være det natursyn, der ville kunne inddrage folk gennem ansvarsbevidsthed. Man kunne argumentere for, at en afgrening af tanken om ‘the mesh’ må opnås for at bryde med antropocentrismens prioritering og væksttanke. Hage er netop inde på dette, når han kritiserer den dualistiske tankegang, hvori menneske og natur adskilles. For tænk, hvis natur og menneske i stedet kunne sammentænkes, og man kunne se på disse størrelser som én og samme, som “det hele”. Hans Fink, filosof og underviser på Aarhus Universitet, opstiller syv forestillinger om naturen, som har betydning for menneskets måde at tænke på og tale om naturen. Finks syvende forestilling bygger netop på, hvordan naturen kan tænkes som “det største hele, altings altomfattende sammenhæng.” Naturen som “Altet, Verden, Universet, Kosmos, Alnaturen”, og som “det oprindelige og det foreliggende” (Fink, 2003: 4). Anses naturen fra dette synspunkt omfatter naturen pludselig “alt det menneskelige, og som det ideale og guddommelige ikke kan være selvstændiggjort i forhold til” (ibid.), og her er menneske altså ikke adskilt fra naturen, men en del af den. Dette kan sættes meget lig Timothy Mortons dyrkning af ‘the mesh’ og interforbundenhed. Og er dette natursyn måske ligefrem, hvad der kan ligge til grund for forandringspotentialiet i den nye generation og muligheden for at begynde at handle på større problematikker som klimakrisen?

5.3: Er der et forandringspotential?

I dette afsnit vil det med udgangspunkt i Hage, Gjerris og Jensen blive diskuteret, hvorvidt og hvordan de to interviewpersoner fra KØL kan bidrage til en forandring i dansk landbrug og dermed tage initiativ til en løsning af klimaproblematikken. Med udgangspunkt i Hage og sammenhængen mellem natursyn og en liberalistisk markedstanke vil spørgsmålet om, hvorvidt et natursyn af ikke-antropocentrisk karakter faktisk kan gælde og eksistere inden for rammerne af en liberalistisk produktionsøkonomi, blive diskuteret. Herunder vil det blive vurderet, hvilke handlingsmuligheder de to interviewpersoner har for at praktisere et

økologisk værdisæt og natursyn i deres landbrugspraksis - men samtidig være underlagt en liberalistisk markedsøkonomi.

I analysen fandt vi ud af, at A og V drømmer om at være fælles om et landbrug; et såkaldt driftsfællesskab, og de to kommende landmænd gav i interviewet udtryk for et natursyn, som på den ene side ønsker at tage ansvar for naturen samt leve i symbiose med den, og på den anden side lægge tryk på betydningen af forretning og økonomi. Med udgangspunkt i Hage kan dette fokus på forretning og økonomi netop ses som problemet, da man således reproducerer den antropocentriske dualisme, der hersker i kapitalismen, hvilket kan resultere i en mellemvej eller et kompromis, som gør, at man ikke bryder med den antropocentriske opdeling. Hertil vil Hage formentlig påpege, at drømmen om et økologisk landbrugserhverv med naturen og klimaet, som værende etisk betydningsfulde, ikke kan eksistere, medmindre man gør op med dualismen og den generaliserede domesticering, hvori naturen underlægges og domesticering af mennesket. Omvendt kan det påpeges, at A og V måske netop med fokus på samspillet mellem forretning og økologisk eller biocentrisk landbrugssyn kan bidrage til en forandring, der udspiller sig inden for rammerne af det liberalistiske marked, som er det marked, landbruget er underlagt. Og måske på baggrund af dette vil kunne forandre natursynet i erhvervet, da det kan have større mulighed for at udbrede sig og blive alment godkendt, hvis det også har en økonomisk dimension.

Det samme dilemma udspiller sig i Gjerris' forslag om en biocentrisk etik, hvor livsudfoldelsen vælges frem for livsødelæggelsen. Igen er det spørgsmålet, om man overhovedet kan vælge livsudfoldelsen og en etik, hvor levende entiteters livsudfoldelse prioriteres som det vigtigste, men samtidig gøre det i en produktionsøkonomi med fokus på forretning. Dette åbner op for en anden hierarkisering, end den Gjerris snakker om; for er grisens livsudfoldelse, hvis det betyder at give den mulighed for at leve et 'naturligt' liv i naturen, af mere betydning end økonomi og vækst, og kan man tage højde for begge dimensioner i samme produktion, eller må man vælge? Er den mest bæredygtige gris en ikke-eksisterende gris?

Hvis forandringen og omstillingen til et landbrug, der er bedre for klimaet, er i opgør med den antropocentriske dualisme og domesticering, vil Hage formentlig påpege, at A og V

ingen forandring fordrer. Dette, da de ønsker at udleve deres drøm om et økologisk landbrug inden for rammerne af en liberalistisk model, hvorfor de, som nævnt, måske vil reproducere et antropocentrisk natursyn og dermed ikke rigtig skabe grobund for en forandring og imødekommelse af klimakrisen, som Hage og Gjerris efterspørger. Samtidig kan der, som Hage også påpeger, sættes spørgsmålstejn ved, om man overhovedet kan have en rigtig økologisk produktion, hvor principper som forsigtighed er indskrevet som værende afgørende, hvis det i sidste ende alligevel handler om at afsætte sine produkter, optimere og vækste. Og hvis A og V vil bidrage til den forandring, som Hage italesætter, af dansk landbrug mod et mere klimavenligt erhverv og et indarbejdet natursyn, der for alvor tager klimaet og naturen alvorligt, må de vel netop modsætte sig monopolet af den dualisme og domesticering, som findes i det liberalistiske og antropocentriske natursyn? I foregående problemstilling finder vi en af flere centrale grunde til, at landbrugets omstilling til en mere klimavenlig produktion kan være udfordret; nemlig i forklaringen af de faktorer, som landbruget er påvirket af - for eksempel markedet; herunder udbud, efterspørgsel og vækst, som kan gøre det sværere at integrere et natursyn af økologisk og ubetinget anerkendelse af, respekt og ansvar for naturens entiteter i en produktion, som i sidste ende handler om at drive en forretning, hvorved problemet ligeledes ender hos forbrugerne og den efterspørgsel, som landmændene retter sig mod.

De nævnte teoretikere i denne opgave er fælles om at kritisere det antropocentriske natursyn for at være en stopklods for faktisk at bekymre sig for klimaet og handle. Jensen kalder dem, der gør således 'den økologiske bevægelse' og argumenterer ligeledes for, hvorfor klimaproblemet, som nævnt i teoriafsnittet, kun kan blive løst ved et fundamentalt ændret natursyn og finder ligeledes problemet i, at naturen ikke, per denne tilgang, har etisk værdi i sig selv (Jensen, 2011: 17). Hvis forandringen mod et mere klimavenligt landbrugserhverv ligger i omstillingen mod et ændret natursyn, kan vi altså konkludere, at der, med udgangspunkt i de forskellige nævnte teoretikere, gives flere bud på, hvorvidt A og V kan spille en rolle. Imens Hage ville have sine betænkeligheder over for dette, da A og V lægger vægt på økonomi og vækst, hvorunder den antropocentriske dualisme reproducere, vil Gjerris og Jensen formentlig ikke afskrive muligheden for, at de kan skabe grobund for et forandret natursyn inden for rammerne af et marked styret af en liberalistisk idé om effektivisering, optimering og vækst.

Spørgsmålet om, hvorvidt A og V kan bidrage til en forandring af dansk landbrug, kan altså besvares og vurderes på flere måder. Med tallene præsenteret i problemfeltet kan der argumenteres for, at landbruget bør spille en rolle og tage ansvar for en mere klimavenlig landbrugsproduktion. Hvis dette, som teoretikerne påpeger, må medføre en forandring af et herskende natursyn, kan man sige, at den nye generation af landmænd kan komme til at spille en rolle i både at gøre produktionen mere gennemsigtig, og som A drømmer om, at få forbrugerne ud og se, hvor fødevarerne kommer fra og derved skabe grobund for et ændret natursyn både hos forbrugerne og hos landmændene.

Om dette kan gøres inden for den liberalistiske model, kan ikke endeligt siges, men med vores undersøgelse in mente, er der noget, der tyder på, at en fortsat adskillelse af menneske og natur som retfærdiggørelse af konkurrence, optimering og vækst - med naturen som værende heraf undertrykt - muligvis ikke vil kunne bidrage til dét, som er nødvendigt for at finde ordentlige løsninger, som Hage påpeger; ikke bare som værende gode tanker, men som en faktisk praksis af forandrende adfærd. Dermed ender vi et sted, hvor liberalismens grundantagelse muligvis kan dekonstrueres; at klodens ressourcer er uendelige. For kan vi blive ved med at vokste? Og er vækst i sidste ende utopisk?

Kapitel 6: Konklusion

I undersøgelsen af det danske landbrug, med udgangspunkt i Kalø Økologiske Landbrugsskole, har vi fundet ud af, at erhvervet står over for både en krise og et generationsskifte. Det nuværende landbrug er økonomisk presset, og erhvervet har været præget af tanker om konkurrence, optimering og vækst så længe, at det har påvirket klimaet så meget, at det virker relevant at spørge, hvad det næste er: Hvilket landbrug går Danmark i møde? I den forbindelse har vi undersøgt Kalø Økologiske Landbrugsskole og interviewet to elever, som drømmer om et driftsfællesskab med svine- og planteavl. I undersøgelsen er det kommet frem, at KØL udgør et alternativ, i tanke og handling, til det konventionelle landbrug, som i flere tilfælde af vores empiri italesættes gennem negativt ladede ord. Herunder kan det konkluderes, at de økologiske principper både eksisterer som en konkret tilgang til at drive landbrug på KØL men ligeledes som et natursyn, der tager anderledes hensyn til naturen og klimaet, hvorfor vi har vurderet, at de kommende landmænd Adrian (A) og Viktor (V) muligvis kan spille en rolle i at ændre det herskende, antropocentriske natursyn i landbruget. Ved mødet med teori fra Hage er vi blevet opmærksomme på, at A og V, ved italesættelsen af vigtigheden af forretning, kan ende i deres eget paradoks, da de 'gode tanker' om økologi og hensyntagen til naturen, de ønsker at praktisere i landbruget, muligvis ikke kan og vil gå op med det liberalistiske marked, de uundgåeligt tilhører, hvorfor Global Organic Farming-linjen på KØL måske kan virke mere oplagt i forhold til at ændre det herskende natursyn i landbruget med et grønt økologisk natursyn. Det kan dog ikke udelukkes, at en balancegang a la A og V mellem en større hensyntagen til naturen og en accept af tilstedeværelsen af et marked, der er styret af en liberalistisk eller kapitalistisk idé, i praksis kan have indflydelse på en mere bæredygtig landbrugssektor. Men vi konkluderer, at man, jf. vores teori, må gøre helt op med det antropocentriske natursyn i landbruget for at tage det nødvendige hensyn til naturen - hvilket kan være en vej til også at gøre et anderledes og større indgreb mod klimakrisen.

Kapitel 7: Perspektivering

Det konventionelle landbrug har domineret landbrugets udvikling, hvilket har positioneret det økologiske landbrug som et marginaliseret alternativ. Det økologiske landbrugs historie viser, at der har været kriser i landbruget, hvor det økologiske alternativ har fået medvind, hvilket har medvirket til etableringen af KØL (Meldgaard, 2017:21). Økologien har udviklet sig, men kigger vi på udbuddet af landbrugsuddannelserne, er KØL stadig den eneste økologiske landbrugsskole i Danmark (Danske Landbrugsskoler, 2018). Størstedelen af den nye generation af landmand uddanner sig altså på landbrugsskoler, der uddanner fremtidens landmænd i konventionelt landbrug. Interviewpersonerne A og V har økologiske visioner og innovative idéer om, hvordan deres økologiske landbrug skulle drives. Landbruget skulle være deres eget fælles eje, baseret på økologiske principper og ansvar for bæredygtighed. Dette var en fortælling fra to elever fra KØL om deres fremtidsdrømme, hvor de så sig selv i landbruget videreføre de økologiske tilgange, de lærte om på deres uddannelse. Deres økologiske ambitioner og etiske ansvar kunne dyrkes og læres om på KØL, hvilket forøger deres handlemuligheder, men også sætter rammen for at realisere deres fremtidsdrømme i landbruget. På samme måde vil alle andre færdiguddannede landmænd fra andre landbrugsuddannelser også skulle realisere sig selv som landmand gennem de handlemuligheder og rammer, deres uddannelse tilbyder. Yderligere undersøgelse ville derfor kunne vinde megen indsigt i at vurdere, hvilke værdier og landbrugstilgange størstedelen af fremtidens landmænd lærer om på de konventionelle landbrugsuddannelser og ikke mindst, hvilke visioner den nye generation af konventionelle landmænd ønsker at realisere i landbruget.

Viden om, hvorfor det konventionelle stadig er dominerende og det økologiske et alternativ på Danmarks landbrugsuddannelser, kunne belyse, hvad eller hvem der fastholder fremtidens landmænd i en gammel fortælling, der retfærdiggør rovdrift til ære for stoltheden i det danske landbrug. Hvordan denne fortælling reproduceres på uddannelserne og afviger en selvindsigt i landbruget der kunne have potentiale til et skifte i landbrugssyn og natursyn. Historien om dansk landbrug burde være en fabel om det konventionelle landbrug, der gør Danmark og kloden en bjørnetjeneste og i stedet skrive økologiske landbrugsskoler ind historien, som

dem, der på mere økocentrisk vis, og med respekt for økosystemer, kan gøre landbruget mere bæredygtigt.

Litteraturliste

Bøger

Brinkmann, Svend & Kvale, Steinar (2015). *Interview. Det kvalitative forskningsinterview som håndværk*. 3. udgave, 2. oplag. Hans Reitzels Forlag, København.

Hage, Ghassan (2017). *Is Racism an Environmental Threat?* Polity Press. ProQuest Ebook Central: <https://ebookcentral.proquest.com/lib/kbdk/detail.action?docID=4875215>.

Jensen, Ole (2011). *På kant med klodens klima - Om behovet for et ændret natursyn*. 2. oplag. Forlaget ANIS.

Jespersen, Lizzie Melbye (2015). *Økologiens bidrag til samfundsgoder*. 1. udgave, 1. oplag. Vidensyntese 2015, ICROFS.

Kristensen, Erik (2017): *Økologi - landbrug, mad & bæredygtighed*, Krebs, Trine, & Nielsen M, Karen. (red): *Økologi - landbrug, mad og bæredygtighed*. 1. udgave, 1. oplag. Munksgaard.

Kristiansens, Søren & Krogstrup, Hanne Kathrine (1999): *Deltagende Observation*. 1. udgave, 7. oplag. Hans Reitzels Forlag.

Madsen, Lars Danner & Gjerris, Mickey (2001). *“Naturens Sande Betydning – Om natursyn, etik & teologi*. “ Multivers Aps Forlag.

Meldgaard, Mette (2017). *Økologiens grundprincipper og historie*, I Krebs, Trine, & Nielsen M, Karen. (red) *Økologi, landbrug, mad og bæredygtighed*. 1. udgave, 1. oplag. Munksgaard.

Nielsen, Hans (2003). *Fokus på økologisk jordbrug*. 1. udgave. Det Økologiske Råd.

Nielsen, Jørgen Steen (2016). *Hvad skal vi med landbruget?* 1. udgave, 2. oplag. Moderne Idéer.

Nørgaard, Christian & Lindqvist, Andreas (2017). *Spis Ordenligt - en guide til den skeptiske forbruger*. Politikens Forlag.

Artikler

Danmarks Naturfredningsforening (2018). *Derfor skal vi holde os under 1,5 grader*.

<https://www.dn.dk/nyheder/derfor-skal-vi-holde-os-under-1-5-grader/>

DCE - Nationalt Center for Miljø og Energi (2018). Nr. 272: *Danmarks nationale*

opgørelsesrapport 2018. Emissionsopgørelser 1990-2016

<http://dce.au.dk/udgivelser/vr/nr-251-300/abstracts/nr-272-danmarks-nationale-opgoerelsesrapport-2018-emissionsopgoerelser-1990-2016/>

DST analyse - Danmarks Statestik (2018). *Svineproduktion under forandring* Danmarks Statestik:

https://www.dst.dk/Site/Dst/Udgivelser/nyt/GetAnalyse.aspx?cid=31389&fbclid=IwAR3lSMZh97OiZzqfXtFFC19tUsk1jWVnqzc0OanWTms9WqStjhJ_opecti8

Fink, Hans (2003). *Et mangfoldigt naturbegreb*. Naturens værdi: Vinkler på danskernes forhold til naturen. Gad.

Flinker, Jens Kramshøj (2015). *Økolitteratur og økokritik i en apokalyptisk verden* i Spring.

Larsen, R. Blædel (2017). *Nutidige kulturelle repræsentationer af dansk landbrug* Kulturstudier, 8(1).

Riis, Britta (2017). *Danmark har verdensrekord i grise* Dyrenes Beskyttelse,
<https://www.dyrenesbeskyttelse.dk/artikler/danmark-har-verdensrekord-i-grise>

Hjemmesider

Danske Landbrugsskoler (2014). *Landbrugsskoler*: <http://danskelandbrugsskoler.dk/skoler/>.
[Lokaliseret: 16.12.2018].

DR (2018). *Bonderøven*.
<https://www.dr.dk/tv/se/bonderoeven-tv/bonderoeven-5/bonderoeven-1-10-7> [Lokaliseret: d. 12. december 2018]

Facebook (2018). *Kalø Økologiske Landbrugsskole*.
<https://www.facebook.com/Kalo.Okologisk/> [Lokaliseret: d. 16. december 2018]

Fremforsk. *Generation Z*.
<https://www.fremforsk.dk/artikler/generationerne-x-y-z-og-arbejdspladsen/> [Lokaliseret: d. 7. december 2018]

Ifoam (2018).
https://www.ifoam.bio/sites/default/files/poa_danish_web.pdf [Lokaliseret: 17. december 2018].

Information (2014). *Økologisk landbrug er ikke bæredygtigt*.
<https://www.information.dk/debat/2014/06/oekologisk-landbrug-baeredygtigt> [Lokaliseret d. 15. december 2018].

Instagram1: Instagram (2018). *Kalø Økologisk Landbrugsskole*
(@kalo_okologisk_landbrugsskole) Instagram photos and videos.
https://www.instagram.com/kalo_okologisk_landbrugsskole/ [Lokaliseret d. 7. december 2018]

Instagram2: Instagram (2018). *Kalø Økologisk Landbrugsskole* (@kalo_okologisk_landbrugsskole) Instagram photos and videos. <https://www.instagram.com/p/BbPNd1Ghcb1/> [Lokaliseret d. 7. december 2018]

Instagram3: Instagram (2018). *Kalø Økologisk Landbrugsskole* (@kalo_okologisk_landbrugsskole) Instagram photos and videos. <https://www.instagram.com/p/BmP97QNgLvm/> [Lokaliseret d. 7. december 2018]

Kalø1: Kalø Økologisk Landbrugsskole (2018). *EUX Økologisk Landmand*. – Kalø Økologisk Landbrugsskole. <https://www.kalo.dk/eux-oekologisk-landmand/> [Lokaliseret d. 14. december 2018]

Kalø2: Kalø Økologisk Landbrugsskole (2018). *Global Organic Farmer*. – Kalø Økologisk Landbrugsskole. <https://www.kalo.dk/global-organic-farmer/> [Lokaliseret d. 14. december 2018]

Kalø3: Kalø Økologisk Landbrugsskole (2018). *Historie*. – Kalø Økologisk Landbrugsskole. <https://www.kalo.dk/historie/> [Lokaliseret d. 6 december 2018]

Kalø4: Kalø Økologisk Landbrugsskole (2018). *SU og praktikløn*. – Kalø Økologisk Landbrugsskole. <https://www.kalo.dk/su-og-praktikloen/> [Lokaliseret d. 6 december 2018]

Kalø5: Kalø Økologisk Landbrugsskole (2018). *Udgifter ved skoleophold*. – Kalø Økologisk Landbrugsskole. <https://www.kalo.dk/udgifter-ved-skoleophold/> [Lokaliseret d. 6 december 2018]

Kalø6: Kalø Økologisk Landbrugsskole (2018). *Værdier*. – Kalø Økologisk Landbrugsskole. <https://www.kalo.dk/vaerdier/#okologi> [Lokaliseret d. 6 december 2018]

Kalø7: Kalø Økologisk Landbrugsskole (2018). *Økologisk Landmand fra Kalø*. – Kalø Økologisk Landbrugsskole. <https://www.kalo.dk/oekologisk-landmand/> [Lokaliseret: d. 14. december 2018]

Kristeligt Dagblad (2018): *Er en ny tids bonde på vej?* af Gunnar Olesen
<https://www.kristeligt-dagblad.dk/kronik/er-en-ny-tids-bonde-paa-vej> [Lokaliseret: d. 4. december 2018]

Landbrug & Fødevarer (2018) *Noget af det bedste i verden*.
<https://lf.dk/noget-af-det-bedste#lille-land-stor-foedevarenation> [Lokaliseret: d. 4. december 2018]

Landbrugsstyrelsen (2018). *Statistik over økologiske jordbrugsbedrifter i 2017*.
<https://lbt.dk/nyheder/nyhed/nyhed/landbrugsstyrelsen-udgiver-nu-statistik-over-oekologiske-jordbrugsbedrifter-2017/> [Lokaliseret: d. 14. december 2018].

TV2 (2018). *Landmand søger kærlighed*. <http://tv.tv2.dk/landmand-soeger-kaerlighed>
[Lokaliseret: d. 4. december 2018]

Undervisningsministeriet (2015). *Uddannelse - dit barns fremtid*.
<https://www.emu.dk/sites/default/files/UVM%20DK%20WEB.pdf> [Lokaliseret: d. 7. december 2018]

Podcasts og dokumentarer

Moore, Michael (2018): *Fahrenheit 11/9* Midwestern Films. [Lokaliseret: d. 7. december 2018]

Årstiderne (2018). *1:2 Hvor er dansk landbrug på vej hen - Fremtidsdrømme*.
Kan findes online her: <https://www.aarstiderne.com/om-aarstiderne/aarstiderne-podcast>
[Lokaliseret: d. 7. december 2018]